

Acta Histriae VII., Prispjevki z mednarodne konference: Sistemi oblasti in oblasti institucij, teorija in praksa držav evropskega Sredozemlja v novem veku s posebnim ozirom na jadransko območje, Koper, 9.-11. oktober 1997, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, Koper, 1999., 652 str.

Nastanak dviju novih država, razgraničenje kojih se osjetilo i na istarskom poluo-toku te opći razvoj političkih događanja proteklih godina, umnogome su potakli na historijska istraživanja ove geografske i povijesne regije. Vezano za tu presudnu činjenicu, slovensko povijesno društvo *Zgodovinsko društvo za južno Primorsko* organiziralo je u prosincu 1991. okrugli stol o temi *Jedinstvena i(li) nejedinstvena Istra (Etnona in/ali neetnona Istra)*. Rezultati tog skupa objavljeni su u zborniku naslovljenom "Acta Histriae I." kojemu su urednici bili Darko Darovec i Rolan Marino. Suradnici u ovom, kao i u idućim zbornicima, potječu iz sva tri povijesno zastupljena naroda Istre, tj. iz slovenskog, hrvatskog i talijanskog naroda. Ta će činjenica dovesti i do popunjavanja Organizacijskog odbora tematiziranog zbornika znanstvenicima iz drugih država. Tako su u sedmu ediciju ubrojani kao članovi navedenog uredničkog tijela i dr. Lovorka Čoralić, mr. Marino Manin, mr. Darinko Munić te dr. Mirko Valentić s hrvatske strane.

Teme koje su bile razrađivane u idućih pet susreta, te kao takve redovno objavljivane, bile su: *Rižanski placit, Istra in Furlanija* ("Acta Histriae, II.", Koper, 1994.), *Istra in Beneška republika: ustanove, pravo, uprava* ("Acta Histriae, III.", Koper, 1994.), *Vidiki pravosodja v Istri (14.-18. stoletje)* ("Acta Histriae, IV.", Koper, 1996.), *Veliki reformator 18. stoletja Gian Rinaldo Carli med Istro, Benetkami in cesarstvom* ("Acta Histriae, V.", Koper, 1997.), *Pariška mirovna pogodba, nova jugoslavensko-italijanska meja in priključitev Primorske k Sloveniji* ("Acta Histriae VI.", Koper, 1998.). Zainteresirani će čitatelj moći pronaći prikaz prva četiri broja u člancima Lovorke Čoralić: *Istarske teme u suvremenoj historiografiji* (Radovi Zavoda za hrvatsku povijest - Filozofski fakultet u Zagrebu, sv. 28., Zagreb, 1995., str. 366-369) te *Acta Histriae IV.* (ibid., sv. 30., Zagreb 1997., str. 321-322).

Sedmi svezak sadrži priloge sa znanstvenog skupa održanog od 9. do 11. listopada 1997. u Kopru. S njegovim općim karakteristikama upoznaje nas u uvodniku (slovenski 7-12, talijanski 13-18) Elena Fasano Quarini.

Angela de Benedictis otvara ovaj bogati niz od tridesetjednog članka studijom naslova *L'onore delle magistrature. Per una individuazione della "cultura politica" delle istituzioni in età moderna*-note su alcuni libri recenti (19-38, 39-58). Članak se u osnovi sastoji u predstavljanju tri novije knjige (Angela Torre, Marca Bellabarba i Claudija Povola) koje se bave pitanjima vezanim za naslov simpozija. Slijedi članak Ive Goldsteina *Byzantine Rule on the Adriatic (in Dalmatia, Istria and on the Western Adriatic): Possibilities for a Comparative Study* (59-76), koji se bavi istraživanjem mogućnosti usporedbe bizantske vlasti nad istočnim te zapadnim Jadranom između 6. i 12. st. Goldstein se pita je li moguće slijediti jedinstvenu bizantsku politiku na cijelom Jadranu. Njegov je odgovor potvrđan te u tom smislu donosi i obrazloženje.

Bizantsku problematiku dotiče i Giorgio Ravegnani člankom *L' Istria bizantina: le istituzioni militari ai confini dell'esarcato ravennate* (77-84). Autoru u ocrtavanju institucija bizantske Istre priskače u pomoć opći ustroj Ravenskog egzarhata. Između ostalog, navodi da je Istrom u drugoj polovici 6. st. vladao *magister militum*, gradovima tribuni, a u manjim mjestima vicarii i lociservatores.

Fenomen kupoprodaje u Riječkom statutu iz 1530. s obzirom na njegovu usklađenost ili odstupanja od rimskog običajnog prava kao i na utjecaj venecijanskog sustava, obrađuje Anamari Petranović u članku *Naznake rimskog i mletačkog prava u kupoprodaji Riječkog statuta* (85-96).

U studiji *Stato e città in Italia nella prima età moderna* (97-118) Elena Fasano Quarini istražuje kako su se razvijali odnosi između vladajućih gradova i njima podložnih prostora u 15. i 16. st. te iznosi dva odgovarajuća primjera iz mletačke Terraferme i firentinske Toscanne.

Volker Hunecke u članku *I Savi Grandi - gli oligarchi di Venezia?* (141-152) osvrt se na ocjenu koja drži da je Venecija pri kraju Kandijskog rata (1645.-1669.) degenerirana u oligarhiju. Osudu oligarhije u 17. i 18. st. proizvela je činjenica da su malobrojne osobe monopolizirale najvažnije službe, a "oligarhija nekoliko obitelji" ipak nije postojala.

Odnose između gospode i podložnika u Friuliju, gdje je feudalizam bio osobito čvrst, a feudanci su imali vrlo široke ovlasti, istražuje Giuliano Veronese u članku *Signori e sudditi nelle terre feudali della Repubblica Veneta nel '500* (153-167). Promatrano je 16. st., u kojem su sukobi među stranama kulminirali, a unutar vladajućeg venecijanskog sloja nastale su promjene.

Angelo Torre u studiji *Poteri locali e Impero tra XVI e XVIII secolo: i feudi imperiali delle Langhe tra mito e storia* (169-192) piše o problemu pamćenja političkih sustava. Najprije definira koncept zaborava ukazujući na europsku historiografiju u ispitivanju te teme, potom nastavlja opisom lokalnog političkog sustava feuda Langha, te na kraju upućuje na postupni zaborav ranijeg carskog sustava kroz učvršćenje Savojsaca na teritoriju Langha.

Osvrt na Angela Matteazzija (1535.-1600.), znamenitog padovanskog pravника i profesora, s posebnim naglaskom na njegov traktat "De via et ratione artificiosa iuris universi. Libri duo" (Venecija, 1591.) daje Giovanni Diquattro u članku *Questioni succesorie tra diritto comune e diritto veneto in un giurista "culto" di fine Cinquecento* (193-214).

Zdenka Janeković Römer u tekstu *Staleška uvjetovanost vlasti u Dubrovačkoj Republici* (215-232) govori o oblikovanju institucija vlasti u srednjovjekovnom Dubrovniku. Neovisno o činjenici dobro razvijene uprave, ona u svojim sastavnica nikad nije bila do kraja podijeljena, niti su te sastavnice bile neovisne. Monopol plemića u vlasti, kao i nedjeljivost uprave ostali su u bazi pravnog sustava do pada Republike.

Povijest graničnih sukoba dviju ruralnih zajednica koje pripadaju Carstvu i Veneciji predmet je članka Marca Bellabarba *Giurisdizione e comunità. Folgaria contro Lastebasse. Un caso di conflitto confinario fra Impero asburgico e repubblica di Venezia (XVII-XVIII secolo)* (233-256, 257-278). Kroz razradu ovog sukoba, koji se provlači kroz cijeli Ancien Regime, autor promatra percepciju granica u njezinim političkim, gospodarskim i društvenim aspektima.

Veza sustava moći i moći institucija dobiva posebnu provjeru u odnosima svjetovne i crkvene vlasti. Upravo je o tome riječ u članku *In margine ad alcuni consulti in materia matrimoniale (Repubblica di Venezia - secoli XVII-XVIII)* (279-304) Claudija Povola. Tema je razrađena kroz primjer mladog kmeta iz Granze koji je 1697. pokušao zaobići crkvenu zabranu sklapanja braka, insceniravši vjenčanje na seoskom groblju.

Odnos oblastnih ustanov do žensk in otrok v srednjeveških mestih severozahodne Istre (329-348) naslov je priloga Darje Mihelič. Rad pokazuje položaj žene i djeteta na osnovi rasčlambe statuta iz 14. i 15. st. četiriju istarskih gradova: Trsta, Kopra, Izole i Pirana. Članak je oblikovan u poglavljima u kojima se opisuje djetinjstvo, zrelost i bračni status, pravni položaj žene, žena i posao, žena i kažnjivo djelo. Studija Valentine Cesco *Due processi per rapimento a confronto (Repubblica di Venezia - seconda metà del XVI secolo)* (349-372) bavi se krađom osoba u Veneciji. U prvom dijelu rada donosi se stav Republike prema toj praksi s posebnim osvrtom na sudsku praksu zadnjih 30 godina 16. st. U drugom dijelu raspravlja se o dva slučaja krađe na području Terraferme, a koji upućuju na manipulaciju aristokracije krađom osoba.

Pitanje prostitucije našlo je mjesto u ovom zborniku uratkom Lare Pavanetto *Un rito di degradazione nel Friuli del 1700* (373-390). Autorica temeljem arhivske građe koja se odnosi na kriminal druge polovice 18. st. te notarskih dokumenata iz Udina, istražuje slučaj izopćenja dviju djevojaka iz malog sela Carpocco. Riječ je o povijesno-antropološkoj studiji koja govori o položaju žene u seoskom okruženju 18. st. Problematikom iuspatronata tj. prava općine ili seoske okolice da imenuje župnika ili nekog duhovnika u ranonovovjekovnom razdoblju bavila se Cecilia Nubola u prilogu *Giuspatronati popolari e comunità rurali (secc. XV-XVIII)* (391-412). Ocrtna je teritorijalna proširenost ovog prava, načini njegove primjene te sukobi koji u primjeni nastaju između crkvenih i svjetovnih vlasti.

Odnosi laika i klera zahvaćeni su i člankom Marte Verginella *Kler in laiki na istarskem podeželju* (413-422). Autorica istražuje sukobe župnika sa župljanima koji zahvaćaju neka sela koparske i piranske općine u međuratnom razdoblju. Naglašeno je da njihovi uzroci nemaju nacionalno obilježje, nego ih između ostalog - treba tražiti u nejasnim pravima župnika koji traju još iz 19. st.

Nezaobilazna tema u nizu ovih crkveno-društvenih propitivanja jest svakako inkvizicija o kojoj nam Lovorka Čoralić daje svoj prilog člankom *Mletačka inkvizicija i istočnojadranska obala. Analiza sudskih procesa od XVI. do XVIII. st.* (423-442). U uvodnom dijelu teksta predstavljaju se osnovna obilježja venecijanske inkvizicije te se pruža pogled na sadašnje stanje historiografije o toj temi. Temeljem dokumentacije iz Državnog arhiva u Veneciji Čoralić ispituje procese inkvizicije protiv osoba istočnojadranskoga podrijetla. U završnom su dijelu neki procesi predstavljeni tematski (npr. prihvaćanje islama, pravoslavlja, protestantizma, narodnih vjerovanja).

Istra u doba Venecije obuhvaćena je člankom Marina Manina *O položaju novopridošlih stanovnika u Mletačku Istru. Primjer Vodnjana (1585.-1625.)* (443-470). U ovom je radu razmatrano upravljanje zapuštenih zemljišta i drugih dobara za mletačke uprave. Temeljem statističke obrade akata investiture, Manin prikazuje uvjete na prostoru Vodnjana u navedenom razdoblju koje predstavlja najvišu

društvenu i gospodarsku krizu u mletačkoj Istri. Tekstu su priložene brojne tablice koje ilustriraju razlike u aktima investitura istarskih providura do 1592. te onih Rašpora nakon te godine.

Uspješnost dvaju financijskih sustava, onog Venecije te Milana, Luciano Pezzolo nastoji usporediti u studiji *Istituzioni e sistemi finanziari in Italia tra cinque e seicento: un confronto tra la Repubblica di Venezia e lo Stato di Milano (471-478)*. Nakon kraćeg opisa javnih financija i sustava državnog duga, slijedi pogled na kamate. Pezzolov je zaključak da su troškovi financiranja bili manji u Veneciji nego u Milanu.

O financijama je riječ i u članku Darka Darovca *Odvzemi revežu, daj bogatašu: Monte di Pietà v Kopru (479-494)*. Tekst obrađuje instituciju Monte di Pietà u Kopru, koja se svojim talijanskim podrijetlom, a sredozemnom raširenošću, javlja kao odgovor na sve rašireniju praksu Židova u trgovini novcem. U toj se instituciji posuđivao novac uz vrlo niske kamate.

Robero Sabbadini u studiji *Il nuovo patriziato veneziano: criteri di scelta e logiche di comportamento (495-504)* ispituje u političkom i socijalnom pogledu priključenje novih obitelji venecijanskom patricijatu u drugoj polovici 17. st., do čega je došlo zbog demografskog smanjenja broja plemića te zbog potrebe financiranja protuturskih ratova.

Uvođenje nove administracije 1747. od strane Marije Terezije osjetilo se i u Pazinskoj grofoviji, što je predmet istraživanja Eve Holtz u članku *Uradništvo v avstrijskem delu Istre v 18. Stoletju (505-524)*. U tom smislu Holtz opisuje nezakonito poslovanje pazinskog glavarara Martina de Terzija koje se očitovalo u krijumčarenju s Mlecima, a opisan je i Terzijev sukob s pićanskim biskupom.

Članak *Nobiltà veneziana, comunità e comuni rurali di fronte alle bonifiche: un esempio per il Basso Padovano tra XVI e XVII secolo (525-541)* Maura Vigoto predstavlja analizu najznačajnijih događaja u području oko grada Este u 16. st. nakon što je započelo isušivanje njemu okolnog tla. Problem se pojavio oko prava na to zemljište koja su se stoljećima dodjeljivala raznim gospodarima. Sukob će završiti tek 1780. sporazumom među stranama.

Reguliranje gradskog prostora u dalmatinskim komunama razvijenog i kasnog srednjeg vijeka (543-568) prilog je Irene Benyovsky, kojim se vraćamo na srednjovjekovnu problematiku. Ovaj rad analizira regulaciju prostornog uređenja dalmatinskih gradova putem odredbi. Tim su regulacijama ustanove komuna zabranjivale prekomjerno širenje privatnih objekata na uštrb prohodnosti gradskih ulica. Članak Borisa M. Gombača govori o Caput Adriae, tj. o najsjevernijem dijelu Mediterana i posljednjem zaljevu Jadrana gdje se susreću dva naroda i dvije kulture koji u svom povijesnom razvoju, ocrtanom u tekstu, izražavaju upravo prijelaz i dihotomiju naznačene naslovom radnje *Fevdalne in nacionalne države: Evropa in Mediteran (565-576)*.

Salvator Žitko u studiji *Sistemi oblasti v Istri v prehodnem obdobju (1797.-1815.) (577-598)* ispituje sustave moći u naslovu određenom vremenu u Istri. U uvodnom dijelu kratko se osvrće na historiografiju o tom razdoblju, potom slijedi poglavlje o prvom austrijskom razdoblju i reformama. Nastavlja poglavljem o Istri u sklopu francuske uprave, te o Istri u sastavu Ilirskih Provincija, kad su nastale radikalne promjene u političkom, administrativnom i društvenom pogledu.

Prilike u Veneciji u vrijeme prve austrijske vlasti tema je studije Michelea Gottardija *Peculiati, corruzioni e ordine pubblico a Venezia nel primo governo austriaco (1798.-1806.)* (599-608). Članak opisuje neke modele prekršajnog ponašanja na tom prostoru u vrijeme promjena pravnog sustava te stvaranja pravne nesigurnosti što je pogodovalo širenju korupcije.

Grazia Tato u raspravi *Prestigio e influenza politica del potere economico a Trieste nelle carte della Deputazione di Borsa poi Camera di commercio* (608-618) upućuje na rad Deputacije, koja postaje važan instrument političkog i gospodarskog priznanja nove trgovačke elite u Trstu, koje se uspon vezuje za proklamaciju slobodne plovidbe iz 1717. te proglašenje slobodne luke 1719. godine.

Austrijska tajna policija u izgradnji političkih i intelektualnih elita (619-632) članak je Ivana Pederina u kojem se govori o Casinu i cenzuri kao o oruđu kojim je tajna austrijska policija oblikovala političku i intelektualnu elitu. Podrobno je razmotrena međunarodna špijunaža kao treće glavno sredstvo tajne policije.

Posljednji rad u zborniku jest prilog Vasilija Melika *Istarski deželni zbor* (633-638) koji osnovom državnih i pokrajinskih zakona predstavlja kraći pregled strukture i karakteristika Istarskog pokrajinskog sabora od njegova početka 1861. do 1916. godine. Svi su članci popraćeni sažecima na slovenskom, talijanskom, engleskom ili njemačkom jeziku. Brojnost i raznolikost pristupa zadanoj temi ovog zbornika jest - uz sudjelovanje brojnih uglednih znanstvenika iz Slovenije, Italije, Hrvatske i Njemačke - još jedna potvrda stručnosti i ugleda prikazane edicije, koju je urednički odradio Darko Darovec. Na kraju, valja nam istaknuti, zajedno s recenzentom prof. dr. Peterom Vodopivecom, da je neupitna važnost ovog zbornika radova u činjenici da je pridonio stvaranju komparativnih studija za Istru i Slovensko primorje, a kojih u historiografiji svih triju istarskih naroda do sada nismo imali u većem broju. Pozdraviti ovaj uspjeh kolega iz Slovenije bila je zadaća ovog teksta, ali zadaća mu je ujedno i poziv hrvatskim historičarima da se u još većem broju pridruže budućim koparskim susretima.

Elvis Orbanić

Anali 38, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 2000.

Redovito godišnje izdanje Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, "Anali", i u novom broju donosi velik broj zanimljivih radova koji se bave temama vezanim uz Dubrovnik i dubrovačko područje u prošlosti. Ukratko ću se osvrnuti na sve naslove.

U radu autorice Nelle Lonze razmatraju se obilježja izbornog postupka Dubrovačke Republike od srednjeg vijeka do kraja 18. stoljeća. Autorica analizira određen tijek, tehnike i ritam kandidacijskog postupka i navodi tijela koja su ga provodila te štiti-la od nepravilnosti. U radu se uočava da je postupak, iako nije nikada bio cjelovi-to zakonski reguliran, svojim ustaljenim načinom podržavao ideju državnog pore-tka. Autorica izborni postupak objašnjava unutar šireg institucionalnog i političkog konteksta, te ga uspoređuje s ostalim modelima toga vremena, osobito s mletačkim. Tekst Gordana Ravančića govori o javnom prostoru i dokolici u kasnosrednjov-jekovnom i renesansnom Dubrovniku. Ponajviše se osvrće na krčme kao mjesta u koja se stanovnici Grada dolazili opustiti i zabaviti. Autor ubicira krčme u grad-skom prostoru, te donosi podatke o posjećenosti krčmi tijekom godine te o sastavu posjetilaca prema zanimanju i prema spolu. Donose se brojni zanimljivi primjeri zbivanja u krčmama, od igara do prijestupa.

Robert Skenderović daje pregled organizacije obrane u srednjovjekovnim dal-matinskim komunama, vrlo bitnog elementa u komunalnom sustavu. Služeći se ponajviše gradskim statutima kao izvorom, autor razmatra organizaciju izgradnje gradskih bedema, daje pregled ratnog brodogradnja dalmatinskih komuna te njihove opreme i posade. Također se razmatra promjena u izgradnji fortifikacija uzroko-vana pojavom novog naoružanja, te novih političkih okolnosti, mletačke vlasti te opasnosti od Turaka.

Rad Marija Reljanovića prvi put prezenitra i opisuje dosad nepoznati pečat omiškog kneza Nikole Hodimirova Kačića iz 1245. Komparativnom analizom autor zaključuje da su ovaj tip pečatnjaka upotrebljavali velikaši koji su samostalno vladali svojim područjem, dakle govori o društvenoj moći. Također razmatra razvoj Omiške kneževine u 12. stoljeću i prvoj polovici 13. stoljeća te razina vlasti obitelji Kačića i njihov odnos s Dubrovčanima.

Esad Kurtović razmatra u motive Sandaljeve prodaje Konavala Dubrovčanima 1419. Donosi argumetne koji pokazuju da motiv nisu bili financijski problemi, kao što se dosad mislilo. Autor drži da je prodaja Konavala bila uvjetovana elementima rivalstva između vlasnika Konavala, nesigurnošću zbog mletačke ekspanzije te velikom dubrovačkom inicijativom, te zaključuje da je prodaja obavljena kao dobar posao za jednu i drugu stranu.

Vrlo je obuhvatan rad autorice Vesne Miović-Perić, koji analizira odnose Republike s bosanskim beglerbezima i hercegovačkim sandžakbezima. Autorica razmatra svu složenost veza Dubrovčana s ovim izuzetno bitnim predstavnicima Porte u susjedstvu Republike. Donosi se niz primjera koji pokazuju razradenost dubrovačke diplomacije, od darova do različitih usluga, te poteškoće s kojima su se poklisari suretali. Na taj način štitio se suverenitet Repub-like i osiguravao gospodarski monopol na dubrovačkom i osmanskom području.

Antun Pavešković u svom radu govori o toposu "pravog puta" u duhovnom pjes-ništvu trojice dubrovačkih renesansih pjesnika 16. stoljeća, Mavra Vetranovića,

Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. Autor prepoznaje mnoštvo novozavjetne retorike u stihovima spomenutih pjesnika, osobito Vetranovića. Za razliku od transparentosti u Dimitrovića i Nalješkovića, topos je kod Vetranovića često neodređen i tjeskoban te on miješa žanrovske okvire, u čemu autor prepoznaje njegovu manirističku pjesničku svijest.

Slavica Stojan prezentira rukopisnu ostavštinu, Marka Bruerevića (Marc Bruere Desrivaux), na četiri jezika (latinskom, francuskom, talijanskom i hrvatskom). Posebno analizira nedovoljno istraženu pjesničku ostavštinu francuskog doseljenika u Dubrovnik krajem 18. stoljeća, te ističe važnost ove jedinstvene književne pojave, koja je dala velik doprinos plurilingizmu u hrvatskoj književnosti. Analizirajući njegovo pjesništvo, autorica uočava njegov izražen osjećaj prema hrvatskom kulturnom prostoru i ritmu pučkog života.

Stjepan Ćosić razmatra izvještaj okružnog poglavara Friedricha Waidmannsdorfa iz 1823. godine o Dubrovačkom okrugu. Izvještaj je podijeljen u 16 odjeljaka, a autor komentira podatke se odnose na razne aspekte života u Dubrovniku na početku epohe habsburškog apsolutizma: o stanovništvu, unutrašnjopolitičkim i vanjskopolitičkim prilikama, nadležnosti upravnih i sudbenih institucija, o vojnim utverdama, vjerskim ustanovama itd. Podaci između ostalog svjedoče o gospodarskom i društvenoj krizi u Dubrovniku nakon Bečkog kongresa. Autor objavljuje izvještaj i u originalu zbog njegove važnosti i nedostatka izvora druge provenijencije za ovo razdoblje.

Tekst Pera Depola Političke struje u Dubrovniku i aneksija Bosne i Hercegovine nastavak je prvog dijela istoimenog rada objavljenog u prošlogodišnjim "Analima". Prikazuje dubrovačke prilike u predaneksijskom razdoblju te analizira stavove prema aneksiji u stranačkim glasilima Hrvatske stranke, kasnije Koalicije te dubrovačkih čistih pravaša i Srpske stranke. Autor kroz brojne primjere uočava znatne razlike u pristupu aneksijskom problemu. Zaključuje da glasilo "Prava Crvena Hrvatska" otvoreno pozdravlja aneksiju, "Crvena Hrvatska", iako suzdržana, zapravo pozdravlja aneksiju, dok glasilo "Dubrovnik" osuđuje aneksiju.

Antun Nižetić govori o navigacijskim aspektima plovidbe Sv. Pavla od Krete do Melite. Analizira novozavjetni tekst koji opisuje putovanje Sv. Pavla iz luke Caesareje u Rim, tijekom kojeg se dogodio brodolom na otoku Meliti. Autor brani tezu da se radi o otoku Mljetu, a ne kao što se uglavnom tvrdi u literaturi, o otoku Malti. Pri tom analizira plovidbene okolnosti koje su presudni za rekonstrukciji putovanja, te se oslanja na druge pisane izvore o ovom događaju i arheološke lokalitete na Mljetu.

Ovogodišnji "Anali" donose mnoštvo osvrti i prikaza novih publikacija, ponajviše onih vezanih uz dubrovačko područje. Istaknula bih pregled izdanja nekih značajnih autora koji su objavljivali ili još objavljuju svoje radove o Dubrovniku (S. Krivošić, M. D. Grmek, I. Perić), te osvrt o prošlogodišnjoj 50-oj obljetnici Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Dubrovački "Anali" i ove godine nas privlače mnoštvom zanimljivih radova iz različitih područja dubrovačke prošlosti; pravne, društvene, književne ili političke. Raznovrsnot tema i vrijedni znanstveni doprinosi potvrđuju visoku razinu i otvorenost prema novim idejama ne samo "Anala" nego i samog Zavoda.

Irena Benyovsky

*Stjepan Ćosić, Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.),
Zavod za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik, 1999.*

Zanimljivo je primijetiti i nadasve je pohvalno da u ovom ne baš najboljem vremenu za knjigu, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku i dalje uspijeva redovito objavljivati vrlo kvalitetna historiografska izdanja. Tako se nedavno na našem tržištu u izdanju ovog zavoda pojavio jedan uistinu važan naslov. Radi se o svojevrsnoj sintezi povijesti dubrovačkoga područja u relativno kratkom, ali nadasve dinamičnom, razdoblju prve polovice 19. stoljeća. Upravo ovakvo izdanje trebalo je našoj historiografiji. Naime, nakon Foretićeve sinteze dubrovačke povijesti do pada Republike, u našoj je historiografiji nedostajala iscrpna povijesna analiza koja bi se nadovezala na Foretićev rad.

Autor ovoga djela jest Stjepan Ćosić, mladi znanstvenik i djelatnik navedenoga Zavoda. Iako u ovoj knjizi autor ne razmatra sve probleme razvoja društva i gospodarsko-političkih formi tijekom 19. stoljeća na dubrovačkom prostoru, čitatelj ipak ovdje može naći iscrpan pregled dubrovačke post-republikanske problematike. Dubrovački se prostor tijekom čitavog razvoja ponešto razlikovao od ostatka hrvatskih zemalja, no s početkom procesa nacionalnih integracija dubrovačko je stanovništvo (napose intelektualni krugovi) snažno prionulo uz ilirsku a potom i hrvatsku ideju. Jasno o tome govori i činjenica da je dubrovačka štokavica uzeta za jednu od osnova današnjega književnog jezika u Hrvata. No, sve do tridesetih godina 19. stoljeća ovi nacionalno integrativni procesi na dubrovačkom području odvijaju se u pozadini gotovo svakodnevno mijenjajuće političko-gospodarske situacije. U ovoj se knjizi oba procesa mogu vrlo lijepo pratiti, a autor donosi i niz anegdotalnih epizoda koje obogaćuju tekst i čine ga zanimljivim i običnom čitaocu, a ne samo stručnjaku.

Djelo je sadržajno podijeljeno na sedam tematskih cjelina, koje se dalje dijele na potpoglavlja. Nakon predgovora i uvoda, gdje sažeto izlaže bit problema i okolnosti sloma Dubrovačke Republike (9-31), autor odmah prelazi na detaljnu analizu dubrovačke povijesti nakon pada Republike. U cjelinama u kojima razlaže razdoblje francuske uprave Ćosić jasno razlikuje razdoblje prije i razdoblje nakon uspostave Ilirskih Pokrajina (33-68 i 69-109). Razmatra način uprave, organizaciju i nadležstva upravnih institucija te gospodarski razvitak (ili bolje rečeno gospodarsku stagnaciju s tendencijom pada). Upravo ovakvom analizom upravnih nadležstava i gospodarskih gibanja Ćosić uspijeva dočarati čitaocu veličinu problema dubrovačke povijesti prve polovice 19. stoljeća. Naime, Dubrovnik je već polovicom 18. stoljeća gotovo potpuno preusmjerio svoje gospodarstvo na prihode od vozarine duge plovidbe, čemu je uvelike pomagala diplomatska neutralnost Republike. Međutim, tijekom Napoleonskih ratova, na prijelazu stoljeća, ovo područje dobiva ratno-strateško značenje pa je neutralnost jedne male državne tvorevine samo smetala u planovima velikih sila. U takvu kontekstu, uz niz zakulisnih "igara", Dubrovačka Republika uskoro je postala lakim plijenom Francuza, koji joj formalno ukidaju suverenost i uvode niz gospodarskih i upravnih reformi, koje su nerijetko bile posve neprimjerene dubrovačkoj tradiciji. Autor pri tome sasvim jasno ocrta razlike razdoblja "privremene" francuske uprave i razdoblja nakon uključivanja prostora Dubrovačke Republike u korpus Ilirskih Pokrajina, nakon

čega Dubrovnik postaje minornim gradićem na rubu velikog carstva (koji doduše zadržava neku strateško-vojnu važnost). Čitatelju je jasno predočena konfuznost tog ratnog razdoblja, što se, između ostalog očitovala, i u preklapanju nadležnosti pojedinih upravnih tijela. Sve to, uz strašan gubitak trgovačke flote, rezultiralo je katastrofalnim padom gospodarstva u čitavom području. Povrh toga, autor pokazuje da se francuske vlasti nisu miješale u zatečeno stanje zemljišnih odnosa, a da su istovremeno širile liberalne građanske ideje, pa su se odnosi između zemljoposjednika i obrađivača zemlje izuzetno zaoštravali. Bez obzira na reforme koje su francuske vlasti pokušavale provesti, gospodarskog napretka nije bilo.

Autor također uvodi u analizu i jedan vrlo važan moment a naglašava da je u svemu tome veliku ulogu igralo i jedno opće stanje apatije u višim društvenim slojevima, koji su se još nadali obnovi starog režima, jer je Republika i nakon sloma nastavila "živjeti" među patricijima kao forma mentis (str. 11). Takav je donekle bio i ustanak 1813./14. te uspostava uprave po zakonima Republike na Lastovu pod engleskim patronatom. Međutim, ako je u početku i postojala neka mogućnost obnove Republike, ona je definitivno propala provođenjem zaključaka Bečkog mirovnog ugovora iz 1815., na kojem je pitanje restituiranja Dubrovačke Republike "vješto" izbjegnuto.

Kao što je lijepo pokazano u poglavljima o prijelaznoj austrijskoj upravi (111-131) i o austrijskoj vlasti i uvođenju apsolutizma (133-197), niti austrijska vlast nije se puno bolje "snašla" u dubrovačkim prilikama. Iako su se upravne vlasti u početku trudile da naglase posebnost dubrovačkoga područja raznim ustupcima (poput umanjenja poreza i poštude vojne službe), Dubrovnik je ipak imao više štete no koristi od takve uprave.

Upravo u vrijeme austrijske uprave odvijaju se prva veća naseljavanja pravoslavaca unutar grada. Francusko načelo građanske jednakosti i vjerske tolerancije, koje je zbog općih društvenih okolnosti moralo biti prihvaćeno i tijekom austrijske vladavine, nepovoljno je djelovao na dubrovačko tradicionalno katoličko društvo, pogotovo stoga što je to bilo razdoblje nacionalnih integracija. Osim toga, građanske ideje nisu uspjele nivelirati stare razmirice dubrovačkih *sorboneza i salamankeza*, a s vremenom se javljaju i druge političke struje (bazirane ne više samo na socijalnom statusu, nego sad i na nacionalnoj osnovi), što je samo dodatno zakomplciravalo situaciju.

U poglavljima o društvu u tom razdoblju tranzicije i prelaska s *ancien régime* na nove društvene forme (199-277) Čosić minuciozno analizira pojedine segmente dubrovačkoga društva i utjecaj tih promjena na njihovu transformaciju i novo stanje. Posebnu pažnju pridaje zemljišnim odnosima i oblicima vlasništva u ovom razdoblju jer su upravo tu ležali korijeni najdubljih društvenih problema.

Posljednja poglavlja obrađuju proces nacionalne integracije i specifičnosti dubrovačkoga područja unutar tog procesa (279-352). Konfuznost i nejasna definiranost rane faze nacionalne integracije u Hrvata (ilirski pokret) imala je odraza i na dubrovačkom području: brojni pojedinci stupaju u izravnu vezu s Gajevim kulturnim krugom, ali također se javljaju razne nejasnosti o pojmovima ilirstvo, slovinstvo i hrvatstvo. Opisujući posebice prirodu tog odnosa za svakog od istaknutih pojedinaca i njihov privatni angažman na tom području, Čosić nam dočarava i objašnjava naznačene specifičnosti. Osobito je važno da autor ovdje naznačuje i

analizira korijene "srbokatoličke" ideologije, smještajući ih u odgovarajući društveno-politički kontekst, te uočava znatnu razliku u ideologiji "srbokatolika" 40-ih i 70-ih godina 19. stoljeća.

Ipak, na kraju, ocjenjujući čitavo razdoblje, autor zaključuje da je uklapanje dubrovačkoga prostora u sastav Habsburške Monarhije imalo i pozitivnih strana jer je Dubrovnik postao dijelom jedne državne tvorevine u sklopu koje su se nalazile i ostale hrvatske zemlje. Ta činjenica svakako je olakšavala proces nacionalne integracije u Hrvata, a već i samo takva latentna mogućnost ojačavala je vezivne spona teritorijalne i duhovne integracije cjelokupnoga hrvatskog prostora.

Gordan Ravančić

Jadranka Damjanov ur., Zrinski i Europa, Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, Zagreb, 2000., 403 str.

Izuzevši ratnu slavu Zrinskih, koju im priznaje svekolika historiografija, ostaje veliko područje njihova bogatog kulturnog, književnog i umjetničkog stvaralaštva, njihova jedinstvena pojava u vremenu kad se *trska za pisanje sjekla mačem*. Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika iz Zagreba, radeći na istraživačkom projektu *Zrinski i Europa*, tiskalo je zbornik radova i prijevoda tekstova Nikole Zrinskog sa stručnim komentarima, hvalevrijedan pothvat prikaza povijesnog i umjetničkog prinosa Zrinskih i njihove ucijepljenosti u europska strujanja. Knjiga je podijeljena u četiri dijela.

U predgovoru *Jadranka Damjanov* upućuje na troplet veza, kulturoloških sfera i utjecaja zapadno-europske barokne obrazovanosti, neposredne ugroženosti i jedinstvenog životnog naslijeđa u oblikovanju Zrinskih. Ističe masovnost istraživanja Nikolina djela u mađarskoj historiografiji, te paralelan rad hrvatskih povjesničara na istraživanju Petrove osobe, čime se među braćom povlači nepotrebna razlika, a izostaje njihova međusobna suradnja, uzajamna pomoć, slične političke težnje i jedinstveno nastojanje.

Prvi dio započinje radom Žarke Vujić *Baštinski svijet Nikole Zrinskoga u Čakovcu* (str. 12.-58.). Autorica smješta Zrinske u plemstvo pod jakim utjecajem ugarskih magnata, u prvom redu Miklósa i Pála Esterházyja, s kojima uspoređuje Zrinske. Slijedi i provjerava s drugim izvorima vrijednost zapisa nizozemskog putopisca J. Tolla, koji je nakon kraćeg boravka u dvorcu Zrinskih u Čakovcu zapisao i podatke o njegovoj riznici, dragocjenoj zbirci umjetničkih djela, bogato opremljenoj knjižnici i lijepo uređenim vrtovima prema ondašnjim hortikulturalnim planovima. Zaključuje da pouzdano možemo govoriti o brižnom odnosu Zrinskih na čuvanju, unapređivanju i njegovanju svekolike kulturne, umjetničke i prirodne baštine.

Margarita Šimat u radu *Portreti Nikole i Petra Zrinskog; ikonografska emisija značaja i pretenzija* (str. 59.-134.) nakon razlaganja dvaju portretnih cjelina, mecenatske i protuturske, odnosno konvencionalne i alegorijske, prelazi na kulturološko jedinstvo njihova uzajamnog utjecaja kao svojevrsne spojnice razdrobljenog hrvatskog teritorija. Analizom 22 portreta izlaže važnost Zrinskih, njihove pretenzije, gospodarsku moć, ratni ugled i stvarna prava u kraljevstvu.

U *apendiksi* Bruna Kuntić-Makvić prevela je Oporuku Nikole Zrinskog (str. 136.-

150.). Nikola u oporuci predviđa velike legatove svojim kćerima i udovici ako mu se ne rodi sin te zaklinje brata da im ne oduzima očinske posjede i prava. Oporuka zrcali gospodarsko bogatstvo Zrinskog, njegove veze s redovnicima, posjede koje je tad obitelj držala, vjerska uvjerenja i svijest o osobnoj važnosti. B. K. Makvić prevela je i poznato pismo J. Tolla (str. 151.-158.), koji, pišući Nikoli Witsenu, spominje gradačko putovanje i gostoprimstvo Zrinskih u Čakovcu.

Hrvatska je javnost do danas ostala prikraćena za prijevode poznatijih djela Nikole Zrinskog. Drugi dio ove knjige sastoji se od kritičkog prijevoda dvaju prozних tekstova Nikole Zrinskog. Prevela ih je Jadranka Damjanov. U svom poznatom spisu *Razmišljanja o životu kralja Matije* (str. 164.-201.), Zrinski na lucidan način iznosi konkretne stavove, političke ideje i vrednovanja. Kralja Matiju idealizira na razinu vladara besprijekorna života, tek uz poneko nesavršenstvo; opisuje ga kao dobrog zapovjednika, koji ipak ne bi smio osobno obilaziti opkope, kao genijalnog stratega i promišljenog vladara, kao razboritog zakonodavca, koji se uspijeva nositi s dva carstva, promicati kulturu i znanost u vrijeme kad je ugrožen i sam opstanak. U nepotrebnom sukobu Matije i Fridricha zrcali se autorov stav da je pravedni ugarski kralj sasvim dobro upravljao i bez Habsburgovaca i da bi netko opet tako mogao sličnim potezima osigurati jedinstvo Ugarskoj. Bez Habsburgovaca, potisnuti Poljake, eliminirati Turke, pomiriti se s Česima, očinski se skrbiti za podanike, značilo bi jamčiti dobrobit Ugarskoj, čemu Zrinski teži.

Lijek protiv turskog afiuma ili Antidot protiv mira Turaka s Madarima 1660.-1661. (str. 202.-233) naslov je poznatog Nikolina djela koje počinje s nabrojanjem potencijalnih saveznika koji u presudnim časovima niti mogu, niti hoće pomoći. Nepouzdanim stranim zapovjednicima zamjera što su skrivili pad mnogih tvrđava u kraljevstvu. Prikazuje degradiranu pučku vojsku, kao i sramotno ponašanje plemićke vojske skupljene od propalih egzistencija koje ne obećavaju puno ni u čemu. Plač i molitve nedostatne su; treba pravog lijeka. Taj remedium za Nikolu jest stvaranje brojne profesionalne vojske plaćenika od 4000 pješaka i 8000 konjanika, koji bi bili kvalitetna protuteža Turcima. Vojsku treba dobro naoružati, opskrbiti i velikom plaćom, i suknom, i krmivom za konje. 1/8 plaće ne treba im izdavati, nego ostavljati po strani, iz čega bi oni s godinama službe stekli dobrodošli manji kapital. Osobito se zalaže da se vojnici priuče na kvalitetnu stegu. Predlaže da se u slučaju rata i neposredne prijetnje podigne veća vojska, koja bi ukupno brojila do 24 tisuće vojnika, a prema potrebi valja naoružati i cijeli narod.

Radom Tibora Klaniczaya *Mjesto Zrinskoga u svijetu političkih ideja XVII. stoljeća* (str. 236.-313.) otvara se treća cjelina knjige. Autor polazi od istraživanja *fundusa* knjižnice Nikole Zrinskog. Opisuje je kao postmakijavelističku literaturu 17. stoljeća. Traži politička razmatranja onih pisaca čije je knjige Zrinski posjedovao kako bi iz njih iščitao što Zrinski nasljeđuje, prepisuje ili tumači. I sam sklon tolerantnom i politički prilagodljivom rezoniranju, Zrinski je jedini koji u tadašnjoj mađarskoj književnosti prati i koristi suvremene francuske spise, ideje i politička strujanja. Traži zanimljivu analogiju između situacije osamostaljenja Portugala 1640. i njihove Ugarske. Autor nakon temeljite rasprave zaključuje da je Zrinski namjeravao, kad bi protjerao Turke, stvoriti nacionalno kraljevstvo po uzoru na francusko i u njemu uvesti apsolutističku i centraliziranu vlast. Ističući da se Zrinski napajao štivom makijavelističke škole, u prvom redu u raspravi oko primata

državnog interesa, koji je važniji i od interesa univerzalne crkve - dokazuje da je bio vrlo dosljedan suvremenoj političkoj formi "makijavelizma" Richielieuova tipa, tacitistički usmjeren i pod okriljem apsolutizma.

Predmet zanimanja Erzsébet Kírály i Ivána Sándora Kovácsa jest *Rimski vodič Zrinskoga* (str. 314.-346.), knjiga *Le cose maravigliose dell' alma città di Roma* iz 1636. Knjiga je navedena u popisu ostavštine Adama Zrinskog, a dokaz je višednevnog boravka njegova oca Nikole u Rimu 1636. Autori analiziraju popis crkava, relikvija, antičkih i suvremenih građevina koje je Zrinski mogao vizualno doživjeti što mu je nedvojbeno proširilo obzore i ucijepilo jaču svijet o integralnom zajedništvu s tim kulturnim svijetom.

Iván Sándor Kovács donosi ulomak «*Želučana materija*» (str. 347.-361.), razlažući «*Kratki zapis o kuhanju općepoznatih jela*», vjerojatno djelo glavnog kuhara dvorca Zrinskih u Čakovcu. Zrinskog plastično prikazuje kao cjelovitog čovjeka, koji je, uz ostalo, prvi u mađarskom rabio riječ kava, u prehrani savjetovao umjerenost, a izbjegavao gozbe. Moguće je da je autor dijelove rafiniranih recepata prepisao iz gastronomskog klasika Bartolomea Scappija, kojeg je Zrinski posjedovao u svojoj knjižnici.

Četvrti dio počinje s tablicom istodobnih događaja u Europi i u životu braće Zrinskih od 1606.-1703. (str. 364.-386.). U radu *Braća Nikola i Petar Zrinski. Velikaška obitelj u srednjoeuropskim vojno-političko-ekonomskim konstelacijama* (str. 387.-399.), Nataša Štefanec donosi životopise braće, nižući njihove životne putove kroz pojmove naslove kraćih cjelina koji ih dobro opisuju. Tako su Zrinski velikaška djeca, veleposjednici, rani kapitalisti na hrvatskom prostoru, ratnici i političari, svojevrsna potreba i prijetnja Habsburgovcima. Zaključuje da je namjeravana urota, dobrim dijelom obezglavljena nakon pogibije najsposobnijeg stratega i organizatora Nikole, bila pokušaj oslobađanja od habsburškog pritiska u svim gospodarskim i ratnim potencijalima.

Prilozi (str. 400.-403.) sadrže zemljovid posjeda Zrinskih u drugoj polovici XVI. stoljeća, te njihovo obiteljsko stablo počevši od Jurja I. Bribirskog koji stječe posjed Zrin do Ivana Antuna, doživotnog uznika, koji je preminuo kao posljednji izdanak nekoć slavnog roda.

Zrinski i Europa, naziv istoimene knjige i znanstvenog projekta, dobrodošla je aktivnost i dragocjen poticaj za daljnja istraživanja preostale literarne i materijalne ostavštine Zrinskih.

Margareta Matijević

Darko Darovec ur., Stari krajeписи Istre, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, Pokrajinski muzej Koper, Koper 1999., 292 str.

Stari opisi Istre naslov je nedavno objavljene zbirke tekstova starijih pisaca o Istri. Riječ je o 12 odabranih tekstova (poredanih kronološkim redom) 12 pisaca od XV. do početka XVIII. stoljeća, koji se u cijelosti odnose na Istru, njezine gradove i naselja, stanovništvo, prirodna obilježja, povijesni razvoj, običaje, crkvene ustanove i kulturno-umjetničku baštinu. Urednik zbirke slovenski je povjesničar Darko Darovec, djelatnik Znanstveno-raziskovalnog središča Republike Slovenije u Kopru, autora zapaženih monografija *Pregled zgodovine Istre* (1992.; hrvatsko izdanje: Pula, 1996.), *Notarjeva javna vera* (Koper, 1994.) i *Kostel Petrapilosa* (Pazin-Buzet, 1996.) te brojnih studija, članaka i priloga iz istarske prošlosti ranoga novog vijeka. Izvornici objavljenih tekstova pisani su na latinskom, talijanskom i njemačkom jeziku, a ovdje se donose u slovenskom prijevodu. Osim neprijeporno dragocjenih podataka o istarskim krajevima u ranom novovjekovlju, tekstovi su ujedno zanimljivo posvjedočenje o dosezima onodobne historiografije, ali i o tadašnjem poimanju Istre u političkom i narodnosnom kontekstu. Svi tekstovi popraćeni su kraćim uvodnim studijama iz pera više priređivača (Darko Darovec, Ivan Markovič, Salvator Žitko i Eva Holz).

Uvodno poglavlje iz pera D. Darovca (9-10) sažet je pregled koncepcije pri odabiru i izradbi ove "istarske povijesne čitanke", tehničkih pojedinosti primijenjenih pri prevođenju osobnih imena i zemljopisnih pojmova i sl. U kraćem osvrtu predstaviti ću svih 12 pisaca i njihove priloge o Istri.

Prvi tekst pripada glasovitom istarskom humanistu i pedagoškom piscu Petru Pavlu Vergeriju St. (oko 1370.-1444.). Odabran je kratak latinski tekst *Grad Kopar (De urbe Justinopolis)*, u kojem se autor bavi mitološkim tumačenjima postanka grada Kopra (11-16). Slijedi tekst talijanskog humanističkog povjesnika **Flavija Bionda** (1392.-1463.), autora djela *Italia illustrata*, iz kojega je izdvojen i preveden odlomak *Istra - opis jedanaeste pokrajine Italije* (17-26). Iako opsegom nevelik, Biondov opis važan je prinos poznavanju onodobne povijesne geografije i kulturno-umjetničke baštine Istre, a zanimljiv je i zbog referiranja na djela klasičnih pisaca i srednjovjekovne kronike. Mletački kroničar **Marino Sanudo** (1466.-1536.) najpoznatiji je po svojim opsežnim dnevničkim zapisima (I Diarii). Godine 1483. napisao je putopis po mletačkom zaleđu (*Itinerario per la Terraferma veneta*), koji sadrži opis Istre i njezinih vodećih gradova, kratak osvrt na njihovu povijest i stanje u upravi, te je ujedno važno vrelo za prošlost te mletačke pokrajine koncem XV. stoljeća (27-38).

Djelo *O smještaju Istre (De sito de Listria)* mletačkog geografa, kartografa i povjesničara **Pietra Coppia** (1470.-1556.) geografski je opis istarskog poluotoka, iz kojega su podatke o smještaju i obilježju istarskih naselja crpili i brojni kasniji autori. Prvi je to detaljniji geografski opis Istre, nastao terenskim istraživanjem samoga autora. Važan prinos povijesnoj geografiji Istre jesu i dva Coppova zemljovida, objavljena 1525. i 1540. godine (39-62). Iz Pirana potječe plemićka obitelj Goineo, a njezin je odvjetak **Ivan Krstitelj Goineo** (oko 1514. - ?), humanistički pisac i liječnik u rodnom gradu, gdje je optužen za pristajanje uz protestantizam. Objavio je neveliku knjižicu *O položaju Istre (De sito dell'Istria)*, Mleci,

1540.) u kojoj raspravlja o postanku imena Istra, njezinim granicama, antičkim spomenicima, gradovima i njihovim temeljnim obilježjima, znamenitim Istranima, gospodarskim obilježjima, svakodnevnom životu i običajima (63-82). Slijedi kratak zapis o Istri **Ludovika Vergerija** (XVI. st.), načinjen u obliku pisma koje je Ludovik 7. XII. 1549. u Baselu napisao na molbu Sebastiana Münstera, čuvenog kartografa i izdavača djela *Cosmographia Universale*. Pismo je objavljeno kao prilog zemljovidu Istre, sadržanom u spomenutom djelu S. Münstera. Riječ je o kratkom (gotovo leksikonskom) napisu, u kojem su sažeti temeljni podaci o prirodnim obilježjima Istre, gradovima, stanovništvu i istaknutim osobama (83-89).

Najbolji opis Italije u XVI. stoljeću nastao je iz pera talijanskog pisca **Leandra Albertija** (1479.-1552. ili 1553.). U djelu *Opis cijele Italije* (*Descrittione di tutta Italia*, Bologna, 1550.), sadržan je i tekst Istra à devetnaesta pokrajina Italije. Djelo se oslanja na slavnog humanista Flavinja Bionda i tipičan je uradak onodobne humanističke povijesne geografije (89-104). **Nicolò Manzuoli** autor je djela *Novi opis Istre* (*Nova descrittione della Provincia dell'Istria*, Mleci, 1611.). Sadrži kratak pregled istarske povijesti te opise naseljenih mjesta. Za svako naselje zasebno Manzuoli navodi i geografski smještaj, povijesni razvoj, kratku statistiku, podatke o vjerskim ustanovama i mjesnim svecima-zaštitnicima (105-138). Slijedi kratak opis Istre iz djela *Relazioni e Descrizioni universali e particolari*, objavljenog u prijevodu **Luce da Linda** iz Gdanjska (izvornik na francuskom) u Mlecima 1655. godine. Djelo je dosada bilo slabo poznato, a sadrži kratak povijesno-geografski opis Istre i njezinih gradova, osvrt na gospodarstvo, upravu, vojsku i običaje stanovnika (139-150). **Baldassare Bonifacio** (1585.-1659.), koparski je biskup (od 1653.), autor pjesničkih i filozofsko-teoloških djela na talijanskom jeziku. Bonifacijev opis *Putovanje od Kopra do Pirana* nastao je u trenutku Bonifacijeva preuzimanja biskupske dužnosti u Kopru, a ovdje se tekst objavljuje prvi put (151-160).

Najopsežniji dio zbirke povijesnih opisa Istre pripada znamenitom slovenskom polihistoru **Ivanu Vajkardu Valvasoru** (1641-1693). Njegovo najveće i zasigurno najpoznatije djelo jest *Čast vojvodstva Kranjske* (*Die Ehre des Herzogthums Crain*, Nürnberg, 1689.). Podijeljeno je u 15 cjelina, sadrži 3523 stranica velikog formata i 533 bakroreza. Austrijsku Istru (Pazinska knežija) Valvasor je predstavio u petom dijelu opisa Kranjskog vojvodstva. Unutar više cjelina pete knjige predstavljeni su odjeljci koji govore o raznorodnim sastavnicama istarskoga kraja. Tako je, primjerice, u četvrtoj knjizi sadržan opis Učke, u šestoj su knjizi podaci o jeziku i običajima, u sedmoj o božićnim svetkovinama u Istri, u osmoj o vjerskim ustanovama, biskupima i svecima-zaštitnicima nekih istarskih gradova, u jedanaestoj opis istarskih gradova i dr. Valvasorov opis austrijske pokrajine Istre neprijeporno je važno povijesno vrelo (autor je koristio brojno izvorno gradivo koje je danas izgubljeno). Brojnost i iscrpnost podataka, pojedinosti pri opisu onovremenog istarskog kulturnog krajobraza, zasigurno ovo djelo uvrštavaju među temeljna vrela za istarsku ranonovovjekovnu povijest (161-264). Naposljetku, zbirka završava prijevodom izvješća mletačkog providura u Istri **Giovannija Battiste Polceniga** iz 22. X. 1701. o stanju grada i njegovim potrebama, poglavito o vojno-obrambenim sposobnostima, naoružanom ljudstvu i vojnoj pripremljenosti grada (265-282).

Na kraju knjige nalazi se pregled izvora i literature o razdoblju istarske povijesti koje je opisano u navedenim djelima (283-288) te sažeci na talijanskom i

engleskom jeziku (289-292). Knjiga je obogaćena brojnom i raznovrsnom ilustrativnom građom iz kulturne prošlosti Istre.

Stari opisi Istre zbirka su prvorazredne građe nastale iz pera osoba koje su imale važno mjesto u povijesti svoga vremena. Raznolikost istarskih krajobraza, privlačnost bogatog antičkog i srednjovjekovnog naslijeđa, suprotnost i sklad grada i sela, opstojanje više narodnosnih i kulturnih krugova, i sve to na jednom geografski nevelikom prostoru, oduvijek su privlačili pozornost i stvaratelja književnih djela i znanstvenika najrazličitijih usmjerenja. Jedinstvenost i sklad u bogarstvu različitosti, činjenica je koju opažaju i bilježe brojni kroničari prošlih stoljeća. Pomno odabrani, jedinstvenom metodološkom koncepcijom obrađeni i vrsnim bilješkama popraćeni tekstovi pisaca od XV. do XVIII. stoljeća, zasigurno će postati privlačno štivo za pručavatelje svakovrsnih sastavnica istarske prošlosti, ali svoj će put pronaći i do običnih čitatelja, željnih dragocjenih znanja o istarskoj povijesnoj događajnici i prebogatom kulturnom naslijeđu.

Lovorka Čoralić

Ferdo Gestrin, Slovanske migracije v Italijo, Slovenska matica, Ljubljana, 1998., 297 str.

Nedavno preminuli slovenski povjesničar Ferdo Gestrin (1916. - 1999.) ubrajao se među vodeće pručavatelje povijesti migracija s istočne na zapadnu jadransku obalu. Tijekom svog višegodišnjeg znanstvenog rada obradio je vrela iz brojnih talijanskih pismohrana i knjižnica od Venecije do Ancone. Rezultat toga rada jesu brojne studije, rasprave i članci o povijesti prekojadranskih migracija u kasnom srednjem i ranom novom vijeku te nedavno objavljena monografija "Slovanske migracije v Italijo".

Cilj autora je, kako navodi u kratkom predgovoru (5), prikazati u temeljnim crtama dugotrajnost i opseg slavenskih iseljavanja na talijansku obalu, ali i život, djelovanje i uklapanje useljenika u novu sredinu. Raznoliko i opsegom iznimno bogato arhivsko gradivo iz pismohrana od Furlanije do Apulije, koje je Gestrin (kako to i sam ističe) tek djelomično uspio iščitati i raščlaniti, zasigurno pruža još pregršt novih, nepoznatih i ne manje dragocjenih podataka o višestoljetnoj slavenskoj nazočnosti diljem današnje Italije. U prvoj cjelini ("Viri in literatura", 6-16) autor podrobno razmatra rabljena vrela i dosadašnje spoznaje historiografije. Navode se temeljne arhivske ustanove iz fondova kojih je crpljena građa za ovu problematiku, predstavljaju se zbirke objavljenih vrela (poglavito srednjovjekovnih kronika) te radovi brojnih povjesničara koji su se tim gradivom služili u osvjetljavanju pojedinih sastavnica iz prošlosti prekojadranskih migracija. Budući da se autor poglavito bavio prekojadranskim iseljavanjima na područja srednje i južne Italije, osobitu pozornost pridaje mogućnostima uporabe vrela iz tamošnjih pismohrana (bilježnički spisi, katastri, spisi gradske uprave, procesi, statuti gradova, matične knjige, knjige bratovština te trgovačkih korporacija i dr.). Pregled historiografije sadrži kratak pregled imena i bibliografske jedinice koje se odnose na pručavanje povijesti slavenskih iseljeničkih kolonija diljem Italije. Spomenuta su djela od najs-

tarijih autora s kraja XIX. i početka XX. stoljeća (F. Rački, V. Makušev, M. Rešetar, J. Gelčić i dr.) pa do suvremenih interdisciplinarnih uradaka talijanske historiografije i historiografije drugih zemalja jugoistočne Europe.

Prva cjelina nosi naslov "Stoletne slovanske migracije v Italijo" (18-114). U nekoliko potpoglavlja prikazuju se uzroci, opseg, učestalost i putovi iseljavanja te kao zasebnom obliku migracija osobita pozornost pridaje problematici slavenskih robova i njihove prodaje u talijanskim gradovima. Proces iseljavanja nužno je, naglašava autor na samom početku poglavlja, promatrati u tijeku dugog povijesnog trajanja. Do XIV. stoljeća riječ je o manjim i nepovezanim iseljeničkim skupinama kolonista i vojnika, ali i o golemim razmjerima trgovine slavenskim robovima od XII. do XIV. stoljeća. Slavenska iseljavanja dostižu vrhunac u drugoj polovici XV. stoljeća i XVI. stoljeću, kada (prema Gestrinovoj procjeni) broj iseljenika doseže i više od 100 000 ljudi. Uzroci iseljavanja ovisili su o tadašnjoj općoj vojnoj, političkoj i gospodarskoj situaciji u matičnim krajevima iseljenika, ali i o prilikama na širem području Sredozemlja. U vrijeme kad su slavenske prekojadranske migracije na vrhuncu, njihovi su uzroci najvidljiviji i najbolje dokumentirani povijesnom građom te je danas u historiografiji prihvaćeno da njihov uzrok poglavito treba tražiti u osmanlijskim osvajanjima diljem europskog jugoistoka, kada s ratom zahvaćenih područja nastupa višestoljetni proces egzodusa. Iseljavanja su poticali i brojni drugi čimbenici u domovini (gospodarsko nazadovanje, prenapučenost izbjeglica u gradovima, kidanje veza između priobalja i zaleđa, opća nesigurnost), ali i pogodnosti koje su useljenike privlačile na trajni odlazak u novu sredinu (potražnja za radnom snagom, povlastice pri naseljavanju, osjećaj sigurnosti u okružju koje nije zahvaćeno ratnim zbivanjima i dr.). Putovi iseljavanja poglavito su se kretali plovidbenim pravcima Jadrana, ali i kopnenim smjerovima kroz današnju Sloveniju. Razmatrajući, nadalje, problematiku podrijetla useljenika prema njihovu matičnom podrijetlu, autor ističe da su ona zahvaćala širok prostor jugoistočne Europe od Soče do Bojane i u unutrašnjosti do Mure, Drave i Dunava. Posebnu pozornost u ovom poglavlju autor pridaje razdiobi pojedinih talijanskih regija (Furlanija, Veneto, Marke, Molise, Pulja, Abruzzi) i gradova (Mleci, Padova, Pesaro, Ancona, Fano, Senigallia, Urbino, Loreto, Fermo, Recanati, Trani, Vasto, Brindisi, Rim i brojni drugi), u koje se usmjerava glavnina useljeničkih skupina.

"Slovanski prišleki v novem okolju" (115-154) naslov je drugog poglavlja koje govori o uklapanju doseljenika u novu sredinu. Razmatra se pravni položaj useljenika, odnos koji prema njima iskazuju gradske vlasti, reguliranje statusa u statutima, i pojave netrpeljivosti i sukoba starosjedilačkog s novopridošlim slavenskim stanovništvom. Kao na iznimno važan oblik okupljanja i očuvanja svijesti o nacionalnom i domovinskom podrijetlu autor podrobno upućuje na bratovštine slavenskih useljenika, koje su u vremenu najintenzivnijih migracija osnivane u brojnim talijanskim gradovima. Podrobno se navode sve do sada poznate bratimske udruge slavenskih useljenika u talijanskim gradovima, prikazuje se njihova struktura, članstvo i oblici djelovanja. U izravnoj vezi s osnutkom bratovština bila je i prisutnost brojnih duhovnih osoba (svećenici, redovnici) s istočnojadranske obale, koje su imale iznimno važnu ulogu u očuvanju domovinske svijesti i jezika članova tih bratovština.

Treće poglavlje ("Gospodarsko in društveno uključevanje", 155-219) u cjelosti se bavi gospodarskim djelovanjem useljenika u novoj sredini. Gestrin podrobno predstavlja djelovanje useljenika u ruralnim predjelima, gdje su se isključivo bavili poljodjelskim zanimanjima. Razmatraju se oblici agrarno-proizvodnih odnosa i pravni položaj slavenskih kolona, uspoređuju se njihovi društveni uvjeti i njihov pravni položaj u raznim agrarnim krajevima Italije. Brojni useljenici bavili su se stočarstvom, stupajući u pogodbene odnose zvane socida. Zaseban društveni položaj imala je skupina useljenika koja se bavila služinskim i drugim pomoćnim poslovima (famuli, garzoni) te najniže svrstani nositelji određenih službi u poljodjelstvu (pastiri, pomoćni sezonski radnici i dr.). Slavenski useljenici u talijanskim gradovima obnašali su ponajviše zanimanja tradicionalna u njihovoj domovini (pomorstvo, trgovina, obrti), a koja su diljem talijanskih gradova bila oduvijek tražena i isplativa. Podrobno se upućuje na prisutnost i djelovanje dalmatinskih i dubrovačkih brodarka i trgovaca, slavenskih vojnika pod ratnim stijegovima talijanskih državnica te na brojne druge skupine zanimanja u kojima se (tragom vrela) susreću useljenici tijekom prošlosti.

Četvrto poglavlje naslovljeno je "Gmotna rast in društveni dvig priseljencev" (220-240). Slavenski useljenici imali su u novoj sredini nejednake uvjete gospodarskog napredovanja i poboljšanja društvenog statusa. Najbolje su se snalazili i gospodarskim uvjetima novog podneblja prilagođavali umješni i kapitalom imućniji kapetani i paruni brodova, ali i trgovci kojima su brojni talijanski gradovi bili učestala odredišta prilikom razgranatih poduzetničkih aktivnosti diljem Sredozemlja. Poteškoća nisi imali ni svećenici i redovnici, a prilagodbu su lako svladavali i obrtnici, vojnici, intelektualni djelatnici i umjetnici. Ipak, na probleme u novim uvjetima života nailazili su stanovnici koji su se à sljedom okolnosti à u talijanskim selima prvi put susretali s agrarnim načinom privređivanja. Sveukupno gledajući, autor na završetku ove cjeline navodi da su slavenski useljenici tijekom svojega višestoljetnog procesa useljavanja i djelovanja dali nemale prinose gospodarskom napretku Italije.

"Asimilacijski procesi. Konec preseljavanja" (241-253) naslov je pete cjeline. Utvrđuje se da nakon vrhunca imigracijskih procesa u XV. i XVI. stoljeću, tijekom posljednjih desetljeća XVI. stoljeća i u XVII. stoljeću naglo pada useljavanje. Proces asimilacije kojima su bili izloženi useljenici u većinski talijanskom okruženju uskoro su doveli, barem kada je riječ o većem dijelu Apeninskoga poluotoka (izuzevak su i danas postojeće hrvatske enklave u pokrajini Molise), do trajnog nestanka nekada brojčano snažno prisutnih slavenskih useljeničkih zajednica. Njihovi tragovi očuvali su se u brojnom nazivlju lokalne toponomastike i u arhivskim vrelima od talijanskog sjevera do juga.

U posljednjem poglavlju ("Preostanki migracij", 254-269) autor ukratko upućuje i na danas prisutnu hrvatsku zajednicu u Moliseu, na jezične prinose slavenskih useljenika, te na bogatstvo njihove etnološke baštine (narodne pjesme i običaji). Na kraju se u kraćim crtama donose najznačajniji primjeri djelovanja umjetnika, književnika i znanstvenika podrijetlom s istočnoga Jadrana i naglašavaju se njihovi prinosi talijanskoj kulturnoj baštini. Knjiga završava zaključnim poglavljem ("Povzetek", 270-283) u kojem se sažimaju najvažniji zaključci iz prethodnih cjelina, te potom sažetkom na talijanskom jeziku ("Riassunto", 284-295).

Knjiga Ferde Gestrina opsežan je pregled povijesti iseljavanja s istočne na zapadnu jadransku obalu od srednjega vijeka do modernoga doba (od VII. do XIX. st.). Na osnovi izvorne građe iz brojnih talijanskih arhiva (poglavito u Markama i Pulji), kao i detaljnog iščitavanja dosadašnjih spoznaja historiografije, autor je predstavio temeljne sastavnice iz povijesti prekojadranskih migracija: uvjetovanost migracija, učestalost migracija prema pojedinim razdobljima, topografiju useljavanja prema pojedinim talijanskim regijama i gradovima, podrijetlo useljenika prema njihovim matičnim krajevima, zanimanja, društveni status i uklapanje u novu sredinu, proces asimilacije te doprinose Slavena talijanskoj kulturnoj baštini. Zamjerke koje ipak moramo izreći odnose se na izbjegavanje jasnog određivanja etničke pripadnosti useljenika, koje autor (vodeći se u tome u cijelosti za talijanskom historiografijom) pretežno predstavlja općom i nedovoljno određenom odrednicom Slaveni (tal. Schiavoni). Time je ipak možda najviše oštećen hrvatski iseljenički korpus (ali i slovenski), brojčano nedvojbeno izrazito najzastupljeniji u strukturi prekojadranskih iseljenika slavenskoga podrijetla. Druga zamjerka odnosi se na tehnički nedostatak knjige: izostanak pregledne bibliografije upotrebljenih vrela i literature, kao i kazala osobnih i geografskih imena, a koja bi čitatelju uvelike olakšala snalaženje u knjizi. No, usprkos navedenim zamjerkama, možemo u zaključku naglasiti da se ovom knjigom Ferdo Gestrin definitivno potvrdio kao jedan od najplodnijih i znanstveno najutemeljenijih proučavatelja povijesti prekojadranskih migracija.

Lovorka Čoralić

Mirjana Matijević Sokol, Vladimir Sokol, Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira, Studia Croatica i Hefti, Zagreb, Milano, 1999., 111 str.

Kao plod suradnje i svojevrsan primjer interdisciplinarnosti na polju hrvatske povijesne znanosti, nedavno se na našem tržištu pojavila knjiga dr. Mirjane Matijević Sokol i arheologa Vladimira Sokola naslovljena *Hrvatska i Nin u doba kneza Branimira*. Zanimljivo je primijetiti da je i izdavanje ovog djela plod suradnje pa se knjiga pojavila kao zajednički izdavački pothvat *Hrvatskih Studija (Studia Croatica)* i milanskog izdavača *Hefti*.

Pitanja ranog srednjeg vijeka već odavno privlače veliku pozornost ne samo povijesne nego i arheološke, lingvističke, kunsthistorijske znanstvene javnosti. Sukladno tome, već je poodavno uočena politička i kulturna važnost kneza Branimira i njegova doba u razvoju hrvatske ranosrednjovjekovne države. Upravo je knez Branimir, iskoristivši povoljan trenutak političkog i društvenog razvoja u regiji, učinio korak prema hrvatskoj suverenosti. Obrativši se papi Ivanu VIII., ishodio je priznanje svoje zemaljske vlasti, što se u ono doba moglo protumačiti kao i međunarodno priznanje. Istovremeno, na hrvatskom je prostoru zamjetan graditeljski polet, o čemu svjedoči čak pet kamenih natpisa iz njegova vremena rasprostranjenih na relativno širokom području od Zrmanje do Cetine. Stoga i nije čudno što se doba njegove vladavine u historiografiji drži jednom od prekretnica hrvatskoga ranog srednjeg vijeka.

Međutim, iako je literatura o knezu Branimiru i njegovu dobu uistinu prilično velika, definitivnih odgovora i zaključaka nema mnogo. Upravo zbog toga ovo bi izdanje trebalo privući pozornost hrvatske i strane historiografske javnosti jer ono sadržava sve bitne informacije o ovom vrlo važnom dobu razvoja hrvatske srednjovjekovne države te istovremeno nudi i neke moguće pravce za širenje spoznaje. Kao što se na više mjesta u knjizi napominje, to je razdoblje u kojem je na prostoru Hrvatske nastao važan "kulturni fundus ... od svjetskoga značenja koji još uvijek nije do kraja vrednovan ..." (str. 11). Međutim, ta relativno velika količina pisanog, epigrafičkog i graditeljskog blaga do danas je više-manje bila proučavana zasebno, pri čemu je zaboravljeno da je nastala tijekom jednog jedinstvenog procesa obnove nakon dugih franačko-avarskih ratova u kojima su Hrvati imali nemalu ulogu, a koji je rezultirao svojevrsnom "renesansom" ranog srednjeg vijeka i na hrvatskim prostorima.

Djelo se može sadržajno podijeliti na tri glavne cjeline, koje su dalje podijeljene na manja poglavlja. U uvodnom dijelu - *Povijesna razmatranja* (str. 9-26) à autori izlažu tijek političkih i kulturnih zbivanja na ovim prostorima od kraja 8. stoljeća, posebno naglašavajući uklopljenost hrvatskog prostora u civilizaciju zapadnoga kršćanstva ranog srednjeg vijeka. Potporu tome nalaze i u arhitekturi, gradnji i opremi onovremenih sakralnih objekata (13-14), no istovremeno naglašavaju i posebnosti stila na našim prostorima. Autori također drže da su grad Nin i Ninska županija kroz čitav rani srednji vijek imali posebnu ulogu, o čemu nam svjedoče brojne onovremene nekropole. Isto tako, oni donose i donekle polemičniju tezu o rodu Jamometa kao primjeru zajedništva između Primorske i Slavonske Hrvatske u doba ranog srednjeg vijeka (19-20), te na osnovi te teze, kao i "geografije"

engleskog kralja Alfreda Velikog s kraja 9. stoljeća, iznose svoju pretpostavku o granicama Branimirove kneževine (21-26).

Nakon uvodnog dijela, sljedeća cjelina obrađuje pisana svjedočanstva o knezu Branimiru (27-71). Autori tu, pored kratke analize izvora, donose i transkripciju i prijevod svih papinskih pisama upućenih knezu Branimiru, a i pisama koja govore o njegovoj kneževini (27-57). Tako se, pored pet pisama pape Ivana VIII., ovdje nalaze i dva pape Stjepana VI. upućena biskupu Teodoziju. Čitalac se može informirati i o ostalim pisanim vrelima koja spominju kneza Branimira (58-60), a autori donose i potpun opis epigrafičkog materijala iz Branimirova doba (60-71). Štoviše, autori nam nude i neke nove mogućnosti čitanja natpisa sa spomenom Branimirova imena.

Posljednja cjelina, prije zaključka, posvećena je materijalnoj kulturi Branimirova doba. Autori se tu prije svega osvrću na reprezentativne primjerke nakita (73-97). Svrstavaju i sistematiziraju postojeće nađene primjerke ranosrednjovjekovnih naušnica u sedam osnovnih grupa, a svaku zasebno razmatraju, pokušavajući otkriti genezu nastanka takvih oblika u prostoru i pretpostavljenom vremenu njihove izrade. Čitalac tu može naći informacije o prstenju i o ostrugama iz tog razdoblja. Izdanje je popraćeno i sa znanstvenim kontrolnim aparatom (bilješke), a na kraju se nalazi i popis literature o ovoj temi (101-107). Sasvim na kraju nalazi se i kratka bilješka o autorima ove knjižice.

Valja reći da je ovo djelce svakako koristan doprinos hrvatskoj historiografiji, pogotovo zato što je rezultat suradnje između povijesne i arheološke struke. Stoga držim da bi ono trebalo biti primjer i nama ostalima, jer čini se da sama povijest teško unutar sebe same može dati zadovoljavajuće odgovore i rješenja na neka pitanja našeg ranosrednjovjekovlja. Možda je interdisciplinarnost onaj pokretač koji će nas maknuti s "mrtve točke" nekih problema hrvatske povijesti ranog srednjeg vijeka.

Gordan Ravančić

Šime Peričić, Razvitak gospodarstva Zadra i okolice u prošlosti, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru, knj. 13., Zagreb, Zadar, 1999., 312 str.

Sinteza gospodarskog razvoja Zadra i okolice Šime Peričića objavljena je kao 13. knjiga Djela u izdanju Zavoda za povijesne znanosti u Zadru Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Autor je već dugo zaokupljen istraživanjem prošlosti Zadra, kao i gospodarskog razvoja Dalmacije, osobito njezina sjevernog dijela. To se istraživačko iskustvo, kao i izvrsno poznavanje historiografije, ogleda u cijelom radu. U *Predgovoru* (1-4) sam autor navodi motive koji su ga ponukali da napiše sintetski prikaz razvoja gospodarstva Zadra i zadarskog područja od prapovijesti do kapitulacije Italije (1943.). Osim praznine u historiografiji, to je ponajprije pitanje kako je grad tako burne prošlosti uspijevao opstati. Stoga je gospodarstvo kroz ovaj rad predstavljeno kao izvor vitalnosti grada i regije koja mu gravitira. Ovaj izvor vitalnosti zahvaljujući kojemu je grad opstojao i razvijao se, najviše je gušen prekidima ili ograničenjima veza središta i okolice.

Prvo poglavlje nazivano je *Stari vijek* (5-17), ali u njega su uključene i informacije o prapovijesnom razdoblju onoliko koliko za to postoje arheološki dokazi. Težište je ipak na razdoblju rimske vlasti, na što su utjecali raspoloživi podaci. Rimsko je razdoblje najviše utjecalo na unapređenje poljodjelstva, a u stočarstvu i ribolovu nije bilo znatnije promjene u odnosu na prethodno (predrimsko) doba.

U drugom poglavlju (*Srednji vijek*, 18-55) obrađeno je srednjovjekovno razdoblje, u kojem je poljodjelstvo i dalje imalo presudnu važnost, ali bogatstvo Zadra i njegovih stanovnika temeljilo se i na drugim granama. Podrobno su obrađeni trgovina, pomorstvo i brodarstvo, proizvodnja morske soli te gradski i seoski obrti. Ovo je razdoblje Zadru donijelo velike uspone (XII. st. i druga polovica XIV. st.) i padove (razaranja i ograničenja mletačke uprave) u razvoju gospodarstva i na njemu temeljene kulture, ali čak i u sjeni Venecije Zadar postaje i za iduća stoljeća ostaje jedno od glavnih središta jadranskih komunikacija.

Treća cjelina (*Pod mletačkom upravom*, 56-124) obrađuje razdoblje mletačke vladavine (1409.-1797.) i različita ograničenja koja ono donosi, te njihov utjecaj na različite grane gospodarstva. Prvenstvo tada preuzima trgovina živim blagom, a najteže posljedice trpe trgovina solju i različiti obrti. Ratovi s Osmanlijama i pustošenja plodnog agrarnog zaleđa uvelike slabe gospodarske temelje grada i kopnenog dijela zadarskog distrikta te postupno otočni dio postaje gospodarski važniji. Povoljnije prilike donijelo je XVIII. stoljeće, kada je - nakon okončanja stoljetnih ratova s Osmanlijama - Zadar ponovno mogao sudjelovati u europskoj trgovini.

Četvrto poglavlje (*Zadar u XIX. stoljeću*, 125-210) i peto poglavlje (*Pod okupacijom i upravom Italije*, 211-257) obrađuju razdoblja austrijske i talijanske uprave. U odnosu na prethodne cjeline ta su poglavlja znatno više temeljena na istraživanju izvornih arhivskih vrela. U austrijskom razdoblju gospodarski su pomaci uglavnom ovisili o privatnim poticajima. U drugoj polovici XIX. stoljeća počinje unapređivanje poljodjelstva, a prerada postupno prerasta iz obrtno-manufakturne u industrijsku. Već koncem mletačkog razdoblja veliku važnost stječe proizvodnja likera. To ostaje glavna grana prerade i u sljedećem razdoblju. U sklopu navedenih

cjelina autor je podrobno obradio opskrbu i prehranu pučanstva, kao i razdoblja oskudice te zasebno gospodarske grane poljodjelstvo, šumarstvo, ribarstvo, prerađivačku djelatnost, trgovinu, promet, novčarstvo, ugostiteljstvo i početke turizma. Između dvaju svjetskih ratova Zadar je odvojen od svoje prirodne okolice, ali mu od 1924. godine status slobodne luke omogućava brži razvoj, pa je gospodarski razvoj i u ovom razdoblju dostigao znatnu razinu. U gradu je bilo čak 17 industrijskih pogona. Osim četiri tvornice likera, važne su bile četiri tvornice duhana i šest tvornica tjestenine.

Na kraju knjige sadržana su zaključna razmatranja (258-260), popis uporabljenih izvora i literature (261-274), pregled rabljenih kratica (275-276), prilozi (277-281), slikovni materijal (282-300), sažeci na talijanskom i engleskom jeziku (301-307) te sadržaj (308-312).

Na kraju razmatranja o ovom cjelovitom djelu možemo zaključiti da bogata građa i način na koji je obrađena i prikazana, te odlično povezivanje dosadašnjih historioografskih dostignuća, čine ovaj rad zanimljivim i povjesničarima i drugim znanstvenicima, te zaokružuje dugotrajni trud autora u osvjetljavanju gospodarske povijesti grada Zadra i njegove okolice.

Zdravka Jelaska

Veneziani in Levante à Musulmani a Venezia (*a cura di Francesca Lucchetta*), *Quaderni di studi Arabi, supplemento al n. 15 (1997)*, Università degli studi di Venezia, Dipartimento di scienze dell'antichità e del Vicino Oriente, Herder editrice, Roma, 1997., 175 str.

Petnaesti svezak časopisa Odsjeka za proučavanje Bliskog istoka Sveučilišta u Veneciji tematski je uređen broj pod naslovom "Mlečani na Istoku - Muslimani u Mlecima". Uredništvo ovoga broja potpisuje Francesca Lucchetta, koja u uvodnom slovu (3) ukratko upućuje na problematiku odnosa između Mletaka i Levanta, na oblike prožimanja mletačkog i islamskog svijeta i njihove svekolike sastavnice. Zbornik sadrži deset radova talijanskih i inozemnih turkologa. Njihovi prilozi osvjetljavaju raznolike oblike mletačko-osmanlijskih prožimanja (političkih, diplomatskih, kulturnih, gospodarskih) u ranom novom vijeku. Izvori za istraživanja tih autora bili su arhivski fondovi iz mletačkog Državnog arhiva, ali i prebogato gradivo iz pismohrana zemalja i gradova koji su se u prošlosti nalazili u sastavu Osmanskoga Carstva.

Prvi i opsegom najveći tekst naslovljen *Il medico del bailaggio di Costantinopoli: fra terapie e politica (secc. XV-XVI)* potpisuje urednica časopisa Francesca Lucchetta (5-50). Tema rada jesu liječnici koji su djelovali u službi mletačkih diplomatskih predstavnika (baila) u Carigradu u XV. i XVI. stoljeću, metode njihova rada, ali i povjerena im špijunska aktivnost. Uglavnom su to bili Židovi odbjegli u Mletke iz drugih zapadnoeuropskih zemalja, a kao temeljno vrelo za ovo istraživanje autorica je upotrijebila spise mletačkih baila upućene iz Carigrada u domovinu. U prilogu Hasan "Il Veneziano" tra Algeri e Costantinopoli (51-66) Antonio Fabris bavi se životopisom Mlečanina Andrea Celeste (r. 1544.), koji je kao dječak bio zarobljen od turskih gusara te potom obnašao najviše službe u Osmanskom Carstvu (beglerbeg Alžira, kapudan-paša osmanske ratne flote). Težište autorova istraživanja jesu Celesteove raznovrsne veze s kršćanima: njegov je zarobljenik bio glasoviti španjolski pisac Miguel de Cervantes (koji ga i spominje u svojim djelima), učestalo je kontaktirao s mletačkim diplomatskim predstavnicima u Carigradu, a učestale su i njegove veze s obitelji u Mlecima. Na osnovi izvorne građe iz mletačkog Državnog arhiva Maria Pia Pedani u radu *Veneziani a Costantinopoli alla fine del XVI secolo* (67-84) prikazuje život Mlečana i mletačkih podanika koji su (zbog raznolikih razloga) prešli na islam i u Osmanskom Carstvu obnašali visoke državne dužnosti. Poglavitna pozornost autorice usmjerena je na položaj obitelji (poglavito žena) koje su takvi istaknuti pojedinci dovodili sa sobom, a zanimljivo je spomenuti da se među primjerima koje autorica navodi nalazi i eunuh Omer-aga iz Zadra i Jusuf odnosno Francesco Civaelli iz Paga (*Civaelli je poznata zadarska patricijska obitelj, op. L. Č.*). Četvrti rad potpisuje Rosella Dorigo Ceccato (*Su Bekri Mustafa, personaggio del teatro d'ombre turco e arabo*, 85-95). Na osnovi dosadašnjih spoznaja historiografije i izvorne građe rekonstruira se životopis Bekri Mustafe, glasovitog carigradskog zabavljača iz vremena vladanja sultana Murata IV. (1623.-1640.), često spominjanog u osmanlijskim legendama i fantastičnim pričama, a zabilježenog i u djelu nama poznatog putopisca Evlije Čelebije. Služeći se vrelima

iz osmanlijskih arhiva M. Akif Erdoru prikazuje ciparsko-mletačke veze (poglavito trgovačke) nakon Lepantske bitke 1571. godine (*The Servants and Venetian Interest in Ottoman Cyprus in the Late Sixteenth and the Early Seventeenth Centuries*, 97-120). Opisuje se opseg i vrsta mletačke trgovine na Cipru (šećer, začini i dr.), djelovanje tamošnjeg mletačkog konzulata, lokalni sukobi i sporovi između starosjedilačkog stanovništva i trgovaca s jedne strane te mletačkih poduzetnika (trgovci, brodari) s druge strane. U prilogu rada autor donosi i transkripciju izvornih spisa na turskom jeziku.

Japanski turkolog Yutaka Horii u radu *Venetian Consul and Resident in Egypt under Ottoman Conquest (121-132)* opisuje prisutnost i djelovanje mletačkih konzula u Egiptu u vrijeme osmanlijske vlasti (od 1517. god.). Težište je izlaganja na prikazivanju zakonskih odredbi i reguliranju pravnog statusa mletačkih žitelja Egipta i njihova usporedba s prethodnom vladavinom dinastije Mameluka.

Vrijedne podatke o islamiziranom stanovništvu hrvatskih krajeva donosi Giuliano Lucchetta u prilogu *Note intorno a un elenco dei Turchi morti a Venezia (133-146)*. Autor raščlanjuje spise mletačke magistrature Provveditori alla Sanità, koja je bilježila sve smrtno slučajevne u gradu. Poseban registar preminulih vođen je za nekršćane te za ovu prigodu autor izdvaja popis građana islamske vjere koji su u Mlecima preminuli u XVII. ili XVIII. stoljeću. Najčešće je riječ o neslobodnim ljudima (*schiavi*) koji su radili na najtežim poslovima (utvrđivanje obrambenih nasipa na Lidu, služba na galijama), ali primjetan je i broj islamskih trgovaca, diplomatskih predstavnika i pomoraca. Osim iz Perzije, Magreba, Carigrada, Rumelije i Albanije, primjetan broj ovih žitelja grada na lagunama potječe iz Bosne (Sarajevo, Mostar, Vakuf) i dijela Dalmacije koji se tada nalazio pod osmanlijskom vlašću (Klis). U Mlecima su obitavali u rubnim predjelima grada (Castello) i u zonama uz sjedište osmanlijskih trgovaca (*Fondaco dei Turchi*), a nakon smrti sahranjivani su na posebnom groblju na Lidu ili (siromašniji i neslobodni sloj) u zajedničkim grobnicama za sirotinju.

Eros Baldissera u prilogu *Iscrizioni arabe su avventurina muranese (147-162)* opisuje sedam medaljona na kojima se nalaze arapski natpisi (iz XIX. st.): šest potječe iz sjeverozapadne indijske pokrajine Gujarāt, a posljednji je s područja Osmanskoga Carstva. Iznosi se detaljan opis svakog medaljona, njihove dimenzije, prijepis i prijevod natpisa te tehnološka i umjetnička svojstva. *Neo-convertiti aspiranti sensali (1569)* tema su rada Michele Dal Borgo (163-165). Autorica razmatra i u prijepisu donosi molbe dvojice obraćenih Osmanlija (*Andrea di Piero iz Arte i Antonio già Turco* nepoznatog podrijetla), koji od mletačke uprave traže dozvolu za obavljanje svojih djelatnosti (trgovina). Obje su molbe negativno riješene. Posljednji rad naslovljen *Zattera (Zatta), un arabismo?* potpisuje Giovan Battista Pellegrini (167-174). Raščlanjajući i uspoređujući dosadašnje spoznaje u historiografiji i jezikoslovlju, autor iznosi mišljenje da riječ *zattera* (= splav), prema kojoj je prozvana čuvena mletačka obala, potječe od arapske riječi *sat(ar)* = linija, red.

Časopis Odsjeka za proučavanje Bliskog istoka Sveučilišta u Veneciji nezaobilazna je literatura za sve proučavatelje mletačko-osmanlijskih povijesnih veza. Mletačke stečevine na Istoku, trgovci i poduzetnici Serenissime koji su svojim lađama dopirali do najudaljenijih luka islamskoga svijeta, ali i trgovci, pomorci, hodočasnici,

diplomatski predstavnici i svakovrtni putnici iz istočnih zemalja koji su pohodili Mletke, samo su neke od brojnih sastavnica iz povijesti mletačko-osmanlijskih povijesnih i kulturnih prožimanja. Njihovo iščitavanje ujedno je i vrijedan prinos poznavanju povijesti jugoistočne Europe u doba osmanlijske uprave, kada nemali broj islamiziranih žitelja sa šireg područja Bosne, Hercegovine i Dalmacije postiže visoke položaje u Osmanskom Carstvu i svojim životopisom pridonosi bogatstvu povijesnih sastavnica na razmeđu europskih i istočnih kulturnih prožimanja.

Lovorka Čoralić

Prikaz radova iz istarskog srednjovjekovlja (od 6. do 16. st.) u hrvatskoj periodici od 1988. do 1998. godine

Ovaj je rad nastao kao pokušaj predstavljanja doprinosa povjesničara na području istarske srednjovjekovne prošlosti u njihovim člancima objavljenim u periodici (časopisima i zbornicima) na tlu Hrvatske u posljednjem desetljeću. U ovom desetljeću objavljene su četiri monografije o hrvatskoj srednjovjekovnoj prošlosti: Nada Klaić: *Povijest Hrvata u srednjem vijeku* (Zagreb, 1990.), Neven Budak: *Prva stoljeća Hrvatske* (Zagreb, 1994.), Ivo Goldstein: *Hrvatski rani srednji vijek* (Zagreb, 1995.), te Tomislav Raukar: *Hrvatsko srednjovjekovlje - prostor, ljudi, ideje* (Zagreb, 1997.). U sve četiri knjige Istra je zastupana na ograničenom broju stranica. No jedino je knjiga Tomislava Raukara obuhvatila cjelokupno razdoblje srednjega vijeka, pa u njoj nailazimo na najviše prostora posvećenog istarskim prošlim zbivanjima.

Članak Petra Strčića i Tatjane Blažeković: *Prilog proučavanju zborničkog izdavaštva u zapadnoj Hrvatskoj (Istra, Kvarnersko primorje, Gorski kotar) od 1945. do 1995.* ("Vjesnik Povijesnog arhiva u Rijeci", 38, Rijeka, 1996, str. 296-312) bio mi je dobra uputa u prikupljanju naslova periodike te ga želim posebno istaknuti.

Na tlu Istre izlaze ili su izlazili "Jurina i Franina" (revija ugasla 1994.), "Istarska danica" (godišnjak, izlazi i dalje) te "Glas Istre", a koji svojim čitateljima pružaju pogled u srednjovjekovnu prošlost poluotoka popularno pisanim člancima. Posebno ističem tekstove Miroslava Bertoše kao tjedni *kolumnistički feuilleton* (od 10. lipnja 1991.) "Glasa Istre", kojim autor istinskim zaljubljenicima prošlosti, znalcima ili amaterima, pruža pravu radost čitanja.

Usputno spominjem da strana medievistika, slovenska i talijanska, stvara izvrsne radove o Istri te bi zasigurno neki budući prikaz valjalo posvetiti njihovoj periodici.

Članaka je, kako se može vidjeti iz priloženoga, relativno skroman broj, ali i oni su značajan doprinos istarskoj, dakle, hrvatskoj, slovenskoj i talijanskoj medievistici. Za vremensko ograničenje koje radovi obrađuju prihvatio sam klasičnu periodizaciju srednjega vijeka, tj. razdoblje od 6. do kraja 16. stoljeća. S obzirom da je povijesnu znanost danas nemoguće shvatiti bez prinosa njoj bliskih znanosti, u prikazu ukazujem, makar sažeto, jer to može biti tema zasebnog prikaza, i na uradke arheologije, povijesti umjetnosti i lingvistike, ako su prilozi iz tih znanosti objavljeni u obrađivanoj historiografskoj periodici.

Prilozi koji obrađuju Istru u cijelosti

Giuseppe Cuscito objavljuje rad *Medioevo istriano. Vicende storiche e lineamenti storiografici* ("Atti Centro di ricerche storiche à Rovigno", 22, Rovigno, 1992., str. 147.-176.; dalje: Atti-Rovigno). U njemu se navodi niz značajnih povijesnih zbivanja na tlu srednjovjekovne Istre te preispituju izvori i najvažniji historiografski prilozi. Iako je rad sintetičke naravi, autor prvenstveno obrađuje političku povijest, ne zanemarujući njezin društveni i religiozni aspekt, na koji, uz rimsko-italsku tradiciju, kako naglašava autor, djeluju i utjecaji iz germanskog i slavenskog svijeta na prijelazu iz antike u srednjovjekovlje.

Suzana Jakovac javlja se temom *Karolinški nalazi s prostora Istre i Kvarnera* ("Radovi / Razdio povijesnih znanosti-Filozofski fakultet", 36., Zadar, 1997., str. 141.-151.). Autorica nastoji sažeto prikazati cjelokupnu dosad pronađenu građu karolinške provenijencije s područja Istre i Kvarnera, čime potvrđuje da je ta regija u ranom srednjem vijeku, zajedno s Dalmatinskom i Panonskom Hrvatskom, pripadala širem srednjovjekovnom kulturnom krugu. Autorica drži da su relativno oskudni nalazi djelomično posljedica i nedovoljne istraženosti ovih vrlo specifičnih i kulturnim utjecajima bogatih regija.

Danilo Klen autor je članka *Jugoslavenska historiografija 1945.-1985. O ekonomskoj historiji Istre u srednjem vijeku* ("Pazinski memorijal", 16., Pazin, 1991., 22., str. 19.-25.; dalje: Paz. mem.) Važnost je ovog teksta, među ostalim, u tome što autor donosi popis djela koje je koristio u radnji, a koji obuhvaćaju naslove jugoslavenske historiografije o toj tako slabo obrađenoj temi.

Lujo Margetić objavljuje rad *Istra 751. - 791.* ("Croatica Christiana periodica", 16., Zagreb, 1992., 30., str. 1.-10.; dalje: CCP). U njemu prije svega daje kraći uvid u političke prilike u Italiji s posebnim obzirom na dvije faze jačanja franačkog utjecaja: u prvoj Pipin (umro 768.) i njegova udovica Bertrada (do smrti sina Karlmana 771.) nastoje stvoriti ravnotežu političkih snaga (Bavarska - Langobardi - papinstvo) pod vodstvom Franačke, a u drugoj Pipinov sin Karlo ostvaruje punu prevlast Franačke. U obje faze Bizant ima marginalnu ulogu pa autor dokazuje da je u razmatranom razdoblju Istra uživala veliku samostalnost, priznajući samo formalno bizantsku vlast.

Lujo Margetić u članku naslovljenom *Gli aspetti principali del diritto delle obbligazioni nell'Istria medioevale* (Atti-Rovigno, 20.(1988.), str. 11.-83.) analizira razne aspekte obveznog prava u srednjovjekovnoj Istri. Donosi različite načine perfektuiranja obveznog prava posredovanjem formula obligacijskih ugovora. Autor razmatra teorije drugih pravnih povjesničara, a potom raščlanjuje problem perfektuiranja obveznog ugovora u Koparskom statutu. Budući da je vođeno dosta rasprava o problemu tzv. "istarske isprave" (*documento istriano*), autor podrobno analizira tu temu i dolazi do zaključka koji se uvelike razlikuje od onih do kojih su došli M. Kos i P. Leicht. To se osobito tiče pet pulskih dokumenata iz 10. i 11. stoljeća koji su posebna dragocjenost ne samo za istarsku, nego i za europsku pravnu povijest. U zasebnom dijelu članka Margetić analizira, među ostalim, kupoprodaju i njezin odnos prema pravu prvokupa i otkupa, pitanje kamata, odnos prema pravu prvenstva, pravu međa. Posebno poglavlje daje ugovoru "soceda", koji je od velike važnosti za istarsko i europsko pravo.

I cibori a pianta esagonale risalenti all'alto medioevo in Istria e Dalmazia (Hortus Artium Medievalium, 3., Motovun, 1997., str. 101.-106.; dalje: HAM) naslov je članka **Pavušić Vežića**. Autor ističe da su svi šestostrani ciboriji u Istri (Novigrad) i Dalmaciji nastali iz duha karolinškoga kulturnog kruga i rimske liturgije te da su stoga svjedočanstvo o novom valu kristijanizacije na hrvatskoj strani Jadrana u ranom novom vijeku.

Posljednju raspravu iz tog područja napisao je **Salvator Žitko**: *Listine i dokumenti Tervizanskog kodeksa, Liber albus i Codice Diplomatico Istriano koji osvjetljavaju odnose između istarskih gradova i Mletačke Republike od IX. do XII. st.* ("Dometi", 26., Rijeka, 1993., 1/2., str. 53.-55.; dalje: Dometi). Rasprava donosi pregled najznačajnijih notarskih listina i ugovora koje je P. Kandler unio u svoj *Codice diplomatico istriano* (1862.-1865.) i koji osvjetljavaju naslovom navedeno razdoblje.

Članci iz lokalne povijesti

Roč - važna tvrđava rašporskog kapetana u renesansnim stoljećima rad je **Zdenka Baloga** ("Buzetski zbornik", 17., Buzet, 1992., str. 105.-111.; dalje: BZ). Autor donosi prikaz političke i kulturne stvarnosti Roča u 15. i 16. stoljeću.

Zdenko Balog raspravom *Cijena robe i usluga u Roču 16. stoljeća* (BZ, 19.(1994.), str. 33.-38.) donosi podatke iz kvaderne Bratovštine sv. Bartula te iz knjige računa ročke općine 1523.-1628. godine. Na temelju njih nastoji rekonstruirati životni standard ročkog puka, bratima sv. Bartula, te njihove obveze i mogućnosti.

Našu pozornost zavređuje članak *Pazin u Istarskom razvodu* (Paz. mem., 19.(1989.), str. 11.-18.). autora **Josipa Bratulića**. Autor se ukratko osvrće na povijesno, kulturološko i jezično značenje Istarskog razvoda. U njemu je "Pazin" spomenut 22 puta, a pridjev "pazinski" 15 puta, što, prema Bratuliću, ukazuje na važnost Pazina za srednjovjekovnu povijest Hrvata u Istri. Autor ukazuje i na već uobičajene kontroverzije u interpretaciji toga dokumenta.

Note di storia altomedievale istriana. I due diplomi imperiali di Ludovico II a favore del monastero di san Michele in Diliano (Atti - Rovigno, 26.(1996.), str. 427.-439.) rad je **Fulvia Colomba**. Colombo u ovoj raspravi koristi rezultate novijih istraživanja dokumenata, pogotovo bilježaka koje se nalaze na poledini dokumenata, a koje prije nisu bile otkrivene, te dopuštaju iznošenje novih argumentacija u korist ispravnosti pripisivanja diploma istarskom kraju i porečkoj biskupiji, tj. omogućuju identifikaciju Sv. Mihovila u Dilianu sa Sv. Mihovilom pod zemljom, no ne bez rezervi.

O Pietrapelosi i njezinom srednjovjekovlju pripovijeda nam **Darko Darovec** u raspravi *O preteklosti gradu, rodbine, komuna in posesti Pietrapelose* (BZ, 13.(1989.), str. 77.-102.).

Igor Fisković člankom *Rovinjske crkvice iz osvita romanike* ("Starohrvatska prosvjeta", 21., Split, 1991., str. 123.-144.; dalje: SHP) daje prinos upoznavanju ranosrednjovjekovne umjetnosti istarskog podneblja. Autor analizira dvije slične crkve, to jest crkve sv. Cecilije i sv. Kristofora kraj Rovinja, koje su se očuvale u originalnom obliku. Istaknuo je njihove arhitektonske osobnosti kao i elemente

jadranske tradicije te regionalne inovacije. sv. Ceciliju datira u razdoblje od 10. do 11. stoljeća, a Sv. Kristofora u sredinu 10. stoljeća. Kako upozorava Fisković, analitičkom deskripcijom raskriva se u njima kontinuitet tradicije jadranskoga bazena i dodir s rječnikom rane romanike internacionalnog smjera.

Freske u Sovinjaku (BZ, 13.(1989.), str. 107.-111.) naslov je članka u kojem **Branko Fučić** stilski determinira, utvrđuje ikonografiju, sadržaj i autora fresaka nastalih u 16. stoljeću na zidovima crkve sv. Roka u Sovinjaku.

O arhitektonskim karakteristikama srednjovjekovne crkve sv. Roka u Roču piše u članku *Ročke freske i majstor Ivan iz Kastva* (BZ, 15. (1990.), str. 33.-38.) Branko Fučić. Na kraju rada zaključuje da "u djelu majstora iz Roča imamo jednu od umjetničkih premisa - i to regionalnih umjetničkih premisa - za formiranje majstora iz Kastva" (35).

U tekstu *Rekonstrukcija glagoljskih natpisa Bužeštine* (BZ, 16. (1991.), str. 139.-148.) **Branko Fučić** izvještava o rekonstrukciji četiri natpisa (iz 1552., 1562., 1609., 1463.) koji su bili preklešani po nalogu talijanskih vlasti 1921. godine.

Članak **Branka Fučića** *Bužeština 1580. g. Kulturno-povijesna slika prema Valierovoj apostolskoj vizitaciji* (BZ, 17.(1992.), str. 83.-103.) pripovijeda o vizitaciji veronskog biskupa Augustina Valieria Buzetu i njegovoj okolini kao dijelu tršćanske dijeceze u godinama 1579. i 1580.

Branko Fučić autor je rada naslovljenog *Statut Bratovštine sv. Sakramenta u Umagu iz 1555. g.* ("Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti", 1., Zagreb, 1998., str. 93.-111.). Autor donosi tekst statuta te bratovštine u originalu (na talijanskom jeziku), napominjući da je postojala sve do kraja Drugog svjetskog rata, te da je nakon gastalda (predstojnik bratovštine) drugi dužnosnik po stupnju važnosti imao hrvatski naslov - požup (*posuppo*).

Jakov Jelinčić u radu *Dvije isprave iz 1336.god.* (BZ, 19.(1994.), str.27.-32.) donosi, uz kraći komentar, latinski original, prijevod te fotografije dokumenata koje je dao oglejski patrijarh Bertrand, a kojima se u Buzetu dopuštalo javno i opće trgovanje svake godine na blagdan blaženog Ivana Krstitelja.

"*Il ciborio di Novigrad (Cittanova d'Istria)*" rad je **Miljenka Jurkovića** (HAM, 1.(1995.), str. 141.-149.) gdje analizira novigradski ciborij kojeg je dao izgraditi biskup Mauricije s kraja 8. stoljeća. Podrijetlo ciborija, prema Jurkoviću, potvrđuje tezu koja u imenu Mauricija (ime s natpisa na ciboriju) prepoznaje istoimenog istarskog biskupa spomenutog u pismu pape Hadrijana Karlu Velikom (776.-780.).

Lujo Margetić u "Buzetskom zborniku" javlja se člankom *Iz starije buzetske pravne prošlosti* (BZ, 12.(1988.), str. 55.-61.). Upoznaje nas s povijesnim prilikama u Buzetu u antičko doba, u vrijeme bizantske uprave, te donosi podatke o buzetskom statutu iz 1435. godine.

Isti autor razmatra problem autentičnosti listine (darovnice) njemačkog cara Otona II. iz 983. godine, u kojoj se prvi put spominje ime Pazin. Analizirajući tekst toga dokumenta autor izvodi i određene zaključke o društveno-ekonomskim i političkim prilikama u središnjoj Istri na kraju 10. i na početku 11. stoljeća. Ta je rasprava objavljena pod naslovom *Iz istarske prošlosti (U povodu tisućljeća prvog spomena Pazina)* (Paz. mem. 18.(1988.), str. 45.-55.).

Položaj Barbana i Planje 1199. god. ("Vjesnik istarskog arhiva", 2./3., Pazin

1992./3., str. 41.-48.; dalje: VIA) članak je **Luje Margetića**. Autor analizira isprave od 10. veljače 1199. i 9. (ne 4.!) ožujka iste godine te dolazi do zaključka koji se razlikuje od mišljenja dotadašnjih istraživača. Naime, Margetić drži da su ta dva dokumenta plod smišljene akcije moćnoga goričkoga grofa Engelberta III., a ne odraz agresivne ekspanzije pulske općine.

U raspravi *Neka pitanja u vezi s pet isprava iz Pule X. - XI. st. objavljenih u Codice Diplomatico Istriano* (Dometi, 26.(1993.)1./2., str. 29.-31.) **Lujo Margetić** posebnu pozornost pridaje dataciji te u svezi s time ispravlja ranije prijedloge. Margetić analizira i funkciju istarske isprave te utvrđuje da je istarska isprava bila samo dokazna, a ne i dispozitivna.

Budući da dio Istre ulazi u sklop antičke Liburnije (tzv. Meranija), i Liburnijske teme jednim svojim dijelom postaju sastavnim dijelom istarske povijesne problematike. Tako **Lujo Margetić** u radu *Kada je Hrvatskoj oteta Brseština* ("Liburnijske teme", 8.(1994.), str. 31.-38.; dalje: LT) raspravlja o pitanju kad je i kako između sredine 10. i sredine 12. stoljeća dugotrajno od Hrvatske oteta i odvojena Brseština. Polazeći od do sada najpotpunijeg odgovora na to pitanje - teorije slovenskog povjesnika Ljudmila Hauptmanna - autor analizom povijesnih izvora daje nov odgovor, tj. da je Brseština potpala pod njemačku vlast vjerojatno tek između 1102. i 1153. godine.

Veprinački zakon iz 1507. ("Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru", 37., Zadar, 1995., str. 341.-367.) studija je **Luje Margetića**. Autor objavljuje tekst toga statuta te se osvrće na nekoliko prijašnjih čitanja i tvrdnji. Obraduje i neka druga pitanja, npr. pitanje prava otkupa, značenje riječi "zarok" i "žreli" te problem pokušaja kažnjivog djela i kažnjavanja krađa.

Monografija o Maksu Pelozu i Munama (LT, 10.(1996.), str. 3.-127.) **Luje Margetića** (urednik) donosi vrela o rašporskom urbaru (izvorne tekstove i prijevode), studije Maksa Peloze te urednikove studije o Munama iz pravne perspektive (urbari).

U članku *Provincia e tradizione - il castello "Soardo-Bembo" di Bale* (HAM, 2.(1996.), str. 77.-90.) **Predrag Marković**, za razliku od dosadašnjih viđenja koja su nastanak palače "Soardo-Bembo" vezivala uz dvije ili više graditeljskih faza, nastoji dokazati da je čitava palača jedinstveno djelo, plod sveobuhvatne rekonstrukcije poduzete početkom 16. stoljeća, a završene 1527. godine.

Kraći povijesni pregled Buzeštine posredstvom arheološke građe pruža nam **Branko Marušić** u prilogu *Buzeština u kasnoj antici i u ranom srednjem vijeku* (BZ, 19.(1994.), str. 11.-14.).

Članak *Annibale Grisonio, Agostino Valier e la riforma protestante a Pinquente nella seconda metà del XVI secolo* (BZ, 12.(1988.), str. 117.-130.) **Antonija Miculiana** - skraćena je verzija prevedena na hrvatski - govori o buzetskoj župi i konkubinatu svećenstva toga kraja u vremenu vrlo osjetljivom za Crkvu.

Đorđe Milović u prinosu *Kazneno pravo veprinačkog statuta iz 1507. god.* ("Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci", 39., Rijeka, 1997., str. 287.-314.) analizira 21 kazneno djelo poznato prema sadržaju statuta i svrstava ih u ove delikte: protiv života i tijela, protiv imovine, protiv časti i ugleda, protiv sigurnosti ljudi i imovine te protiv pravosuđa. U ovom se radu govori posebno o svakom kaznenom djelu.

Ljubica Širec objavljuje rad: *Primjerci gravirane renesansne keramike iz kaštela Dvigrad* (Histria archaeologica, 26., Pula, 1995., str. 131.-170.) Predmet rada uži je izbor keramičkog materijala iz Dvigrada iz vremena renesanse (15. i 16. stoljeće). Sistematizirana i kataloški obrađena grupa predmeta gravirane keramike prema stilskim, dekorativnim i tehnološkim analogijama strane je provenijencije i svrstava se u krug sjeverno-italskih radionica. Time se potvrđuje činjenica o postojanju razvijenih kulturnih i trgovačkih veza istarske feudalne sredine sa susjednim svijetom. Kratkim povijesnim pregledom predočen je vrlo važan strateški, administrativni i kulturni značaj Dvigrada u razdoblju mletačke uprave.

O lokaciji biskupije Cisse napisana su tri članka. **Stanko J. Škunca**: *Problem Cisse i njezine biskupije* (CCP, 15.(1991.)27., str. 1.-20.), **Matej Župančić**: *Še o propadu Cisse in o potresu* (CCP, 15.(1991.)27., str. 160.-162.) te **Mate Suić**: *Episcopus Cessensis - iterum* (CCP 16.(1992.)30., str. 11.-35.) U potonjem radu autor se nadovezuje na svoj prilog iz 1987. godine, gdje je dokazivao kako otok Cissa nije potonuli otok uz obalu Rovinja. Autor predlaže uklanjanje zarezima između Plinijeve grafije, Cissa, Pullaria; pularijska Cissa bila bi zapravo otok Brijuni; autor se oštro suprotstavlja mišljenju da sjedište cessenkog biskupa treba smjestiti u Cissu (Kissu) na otoku Pagu.

U članku *Buzetski statut* (1435. g. i 1575. g.) (BZ, 23.(1997.), str. 121.-126.) **Vesna Katarinčić Škrlić** opisuje ta dva statuta, no ne donosi prijepise, a ni prijevode u cijelosti.

Alojz Štoković autor je članka *Statut bratovštine Presvetog Sakramenta iz Umaga* (1555. g.) (VIA, 4.-5.(1994.-1995.), str. 129.-152.). Rad se sastoji od tri dijela: autorova uvoda u kojem govori općenito o umaškim bratovštinama te obrađuje Statut, teksta statuta u originalu te njegova prijevoda.

Rad **Vjekoslava Štokovića** *Konfesionalne povlastice dane Grcima doseljenim u Pulu i u Puljštinu 1578.-1581. god.* ("Problemi sjevernog Jadrana", 6., Zagreb, 1988., str. 133.-163.) odnosi se na etničke prilike u srednjovjekovnoj Istri. Štoković govori o doseljenju stotinjak obitelji s Cipra, Malvazije i Nauplije, koje su uz normalne doseljeničke povlastice dobile i brojne druge povlastice. Kao pripadnici bizanskog obreda dobili su crkvu u Puli i posvetili je sv. Nikoli. Već nakon šezdeset godina od useljavanja potpuno su asimilirani s domaćim hrvatskim i talijanskim pučanstvom.

Članak **Tulija Vorana** *Il territorio del comune di Albona sotto la dominazione Veneta nell'ottica di due documenti inediti* (Atti - Rovigno, 22.(1992.), str. 427.-439.) bavi se razmatranjem teritorijalnog proširenja Labinske komune iz vremena mletačke vlasti, a na osnovu podataka iz rukopisa (pohranjenih u Narodnom muzeju u Labinu) pod nazivom "Proštinske granice ostavljene na korištenje gradu" (iz 1420. godine) i "Razgraničenje Civrano" (iz 1632. godine).

Ostale teme

Krešimir Čvrljak radom *Padovanski humanist Palladio Fosco u Dalmaciji i Istri 1493.-1520.* (Mosorska vila, 1.(1991.)2., str. 68.-83.) upoznaje čitatelje s tim značajnim humanistom, posebno se baveći njegovim radom i životom u Kopru, gdje je Fosco djelovao kao *praeceptor i rector scholarum*.

Tršćanski humanist Raffaele Zovenzoni (1434-1485) u Istri i Dalmaciji (Mogućnosti, 39., Split, 1992., 11.-12., str. 890.-915.) drugi je članak **Krešimira Čvrljaka**. Autor prati životni put zaboravljenog tršćanskog humanista i pjesnika Zovenzonija od njegove kolijevke u Trstu, preko naukovanja u Ferrari i Padovi, do rada u Kopru (*rector scholarum*) i u Šibeniku.

Veze Stipana Konzula i Primoža Trubara u Urachu (BZ, 16.(1991.), str. 97.-123.)

Alojza Jembriha te *Stipan Konzul Istranin u Austrijskom Željeznu (1568. - 1579.)* (BZ, 17.(1992.), str. 5.-10.) **Nikole Benčića**, kao i rad *O literarno-lingvističkoj koncepciji hrvatskog protestantizma* (BZ, 17.(1992.), str. 11.-14.) **Josipa Matešića** te *Još o jeziku Katekizma iz 1561. i 1564. Stipana Konzula i Antuna Dalmate* (BZ, 17.(1992.), str. 15.-31.) **Alojza Jembriha**, predstavljaju prinose iz povijesti istarskog protestantizma 16. stoljeća, poglavito se bave njegovom jezikoslovnom sastavnicom.

Ivan Grah objavljuje u rubrici "grada" članak *Prve sačuvane relacije istarskih biskupa Svetoj Stolici* ("Vjesnik historijskih arhiva Rijeke i Pazina", 30., Pazin-Rijeka, 1988., str. 79.-89.) u kojem prepričava izvještaje: porečkoga (1588.), novigradskoga (1588.), pićanskoga (1589.) i pulskog biskupa (1592.) o stanju u njihovim biskupijama. Iz njih doznajemo podatke o svećenicima, vjeri, hereticima, samostanima, crkvama, sjemeništima, ali i o moralu, jeziku i knjigama u bogoslužju, o ekonomskom stanju, stanovništvu itd., čime važnost navedenih izvještaja umnogome prelazi okvire povijesti Crkve.

Radovan Ivančević u članku *Two thirteenth-century portals in Istria: model of traditional and innovative uses of classical art* (HAM, 2.(1996.), str. 57.-63.) analizira dva dosad neobjavljena primjera kontinuiteta antičkog substrata u umjetnosti 13. stoljeća. Riječ je o portalu kanoničke kuće u Poreču i portalu franjevačke crkve u Puli. Pri kraju rada Ivančević objašnjava kako se Parentium preolikovao u srednjovjekovni Poreč.

Lujo Margetić dotiče se najpoznatijeg istarskog pravnog problema znanstvenim radom *O nekim pitanjima Rižanskog placita* ("Zbornik Pravnog fakulteta", 43., Zagreb, 1993., 4., str. 407.-438.). Autor analizira nekoliko pitanja za koja drži da dosad nisu u literaturi dobila zadovoljavajuća objašnjenja. Tako protiv dosadašnjeg mišljenja (Brunner, Sabioli, Cavallari...) dokazuje: da u Rižanskom placitu nije primijenjen postupak *per inquisitionem*; da je Istra nakon 751. godine pa do 787. godine bila pod formalnim suverenitetom Bizanta i da je uživala punu samoupravu; objašnjava zašto je Novigrad plaćao manji doprinos državnoj blagajni; dokazuje da su 172 predstavnika istarskih posjednika na placitu pod titulom *judices* obavljali funkciju utvrđivanja javnopravnog položaja istarskih posjednika, a da im ta titula ne pridaje značenje sudsko-upravnog organa. Na kraju rada Margetić donosi tekst u originalu te u prijevodu.

Anamari Petranović daje prilog proučavanju Rižanskog placita raspravom *Zborovanje na Rižani 804. godine* (Dometi 21.(1988.)4., str. 95.-112.). Njezin rad obuhvaća tekst i prijevod zapisnika tog zborovanja održanog 804. godine "in territorio Caprense, loco qui dicitur Riziano", prema rukopisu očuvanom u *Codex Trevisaneus*, a naznačena su najvažnija odstupanja od dosadašnjih izdanja teksta i prijevoda. U uvodnim napomenama autorica navodi prijašnja izdanja toga dokumenta, a potom ukazuje na odstupanja od latinskog teksta što ga je objavio Luka Kirac. Nadalje donosi prijepis originala u cijelosti poprativši ga bilješkama u kojima navodi drukčija čitanja (npr. autora poput P. Kandlera i C. Manaresia). Posljednji dio rada ispunila je prijevodom, osvrćući se u bilješkama na prethodne prevoditelje.

Marina Vicelja u članku *La scultura del periodo postgiustiniano nell Istria meridionale* (HAM, 1.(1995.), str. 134.-140.) obrađuje očuvane fragmentarne skulpture s obale Istre od smrti Justinijana pa do kraja 8. stoljeća, ukazujući na njezine opće karakteristike.

Ranosrednjovjekovni kameni spomenici sa simboličkim "rajskim" prikazom iz južne Istre (SHP, 20.(1990.), str. 273.-287.) rad je **Željka Ujčića**. Autor analizira deset kamenih spomenika tematski povezanih sličnim reljefnim prikazom (svi imaju motiv križa s palmetom), a prostiru se na području Pulske biskupije. Autor datira nalaze od tzv. stila prijelaza, koji je prethodio predromaničkoj skulpturi, pa do prve polovice 9. stoljeća. Ujčić naglašava da se može držati da su u Puli djelovale i domaće radionice, a nabraja ih pet.

Tim člankom zatvara se krug istarskih medievalnih tema u hrvatskoj periodici te time i ovog članka. Kako je vidljivo iz prikaza, mikrohistorijske teme značajno su zastupljene u usporedbi s radovima koji opsegom obuhvaćaju cjelokupnu istarsku srednjovjekovnu stvarnost, što čini dobru bazu za neku buduću sintezu. Može se vjerovati da će povjesničari medievisti ustrajnošću i kvalitetom nastaviti dosadašnji rad, pa će time i proširiti ove sadržaje za što dublje i istinitije upoznavanje istarske prošlosti.

Elvis Orbanić